

Milieu, ontwikkeling en revolutie van de autochtone bevolking in Chiapas

DAVID STEA, SILVIA ELGUEA EN
CAMILO PEREZ BUSTILLO

Voorwoord

Sedert het begin van de Zapatista-opstand reisde ik vijf maal naar Chiapas als waarnemer voor mensenrechten voor de National Lawyers' Guild (Nationale Beroepsvereniging van Advocaten), nl. van 21-23 januari en 23-28 augustus, 1994; van 7 tot 9 maart 1995; en in april en juli-augustus 1996. De eerste keer was meteen na de opstand zelf, toen ik vier van de zes bergdorpen bezocht die door het Zapatistische Leger (Zapatista Army of National Liberation, of EZLN) vroeger diezelfde maand waren ingenomen (San Cristobal, Ocosingo, Oxchuc en Huixtan); ooggetuigen van het gevecht op de marktplaats van Ocosingo werden geïnterviewd, en plaatsen waar gevochten was langsheen de hoofdweg buiten San Christobal, in de buurt van de militaire basis van Rancho Nuevo, werden bezocht, inbegrepen de locatie van wat klaarblijkelijk een massagraf was in het bos vlakbij de basis. De tweede reis maakte ik als leider van een delegatie van 15 advocaten en journalisten van de National Lawyers' Guild en de Mexican-American Bar Association in Los Angeles en de San Francisco Bay Area, tijdens de week onmiddellijk na de nationale presidents- en parlementsverkiezingen in Mexico. De derde reis, in maart 1995, kaderde in de eerste 'Mission Civil de Informacion' (Burger-Informatie Missie) die door bisschop Samuel Ruiz werd georganiseerd als een onderdeel van zijn bemiddelingsrol als hoofd van de CONAI, een niet-gouvernementele organisatie die bemiddelde in het onderhandelingsproces dat de regering met de EZLN (nu weer wel, dan weer niet) voerde. Deze reis vond plaats na het militaire offensief van de regering van 8 en 9 februari 1995 (het eerste militaire offensief sinds het staakt-

het-vuren van 12 januari 1994). Bij de laatste twee reizen was ik opnieuw in mijn bevoegdheid van mensenrechtenwaarnemer voor de National Lawyers' Guild. Recentelijk nam ik nog deel aan de 'Intercontinental Encounter for Humanity', gehouden in het Zapatista-territorium van 27 juli tot 3 augustus 1996.

Tijdens het februari-offensief van 1995 voerde het leger raids uit tegen vermoede EZLN-'vluchthuizen' op drie plaatsen in Mexico City; het voerde commando-acties uit tegen verschillende plaatsen in de naburige staten Mexico en Vera Cruz; en, zo werd toch verondersteld, 'ontmaskerde' de meest bekende rebellenleider, hoofdwoordvoerder en militair strateeg, onderbevelhebber 'Marcos'. Het gebied dat onder controle stond van het EZLN sinds de opstand van 1994 werd grotendeels teruggenomen in het februari-offensief van 1995. Hierbij werden de leiders van het EZLN samen met duizenden ongewapende sympathisanten steeds dieper in de Lacandon-jungle en tot vlakbij de grens met Guatemala gedreven.

Het Mexicaanse offensief kreeg als tegenhanger een opvoeren van de militaire aanwezigheid aan de Guatemalteekse kant van de grens, met als klaarblijkelijke bedoeling de EZLN tussen twee vuren te plaatsen. Duizenden autochtone en mestizo-boeren die het Zapatistagebied waren ontvlucht tijdens het initiële militaire offensief van januari 1994 (met bombardementen die de lokale bevolking niet spaarden) werden terug naar hun dorpen geëscorteerd door de militaire opmars in februari 1995. Diepe scheuren tussen wie opnieuw gehuisvest werd en wie werd verdreven als gevolg van de onhandige legerrespons op de opstand deelden vele van deze gemeenschappen doormidden.¹

Ik kreeg opdracht om, samen met zes anderen, een bezoek te brengen aan de kleine mestizo *ejido* (collectieve boerderij) gemeenschap van Flor de Cafe nabij de grens met Guatemala, aan de zuidoostelijke rand van de Lacandon-jungle op het gebied van de gemeente las Margaritas (die ook door de EZLN werd veroverd in januari 1994).

We zijn nooit in Flor de Cafe geraakt, omdat het Mexicaanse leger ons voor was. Zij bezetten het plaatsje en het naburige Maravilla Tenejapa, en dreven honderden inwoners van die gemeenten die door met het leger terugkerende gemeentebewoners als EZLN-sympathisanten waren geïdentificeerd, de jungle in. Complete families met leden op de verkeerde lijsten vluchtten in doodsangst met

Vijfentwintig 'veronderstelde' Zapatistas aan wie een verschillende rang in de organisatie werd toegeschreven, werden opgepakt in de vroege ochtend bij gelijktijdige raids tijdens de maand februari 1995. Intussen deed het gerucht overal de ronde dat Marcos binnenkort zou gevangengenomen worden of al opgepakt was en in het geheim werd vastgehouden tot zijn initiële ondervraging was afgelopen. Al gauw werd een sfeer van heksenjacht geschapen door persverslagen over arrestatiebevelen die zouden zijn aangevraagd voor een lijst die door de Mexicaanse militaire inlichtingendienst was opgesteld, met over de 2000 namen van 'vijanden', waaronder die van bisschop Ruiz zelf. Bij de andere namen figureerden ook linkse leiders, mensen die bij de vakbeweging betrokken waren, en mensen die EZLN-eisen steunden zoals de radicale advocaten-activisten Ricardo Barco en Benito Miron. De burger-informatiemissie van maart had als opzet aan een representatieve doorsnee van Mexico's niet-gouvernementele organisaties en burgergroepen een niet-gemedieerde kijk te bieden op de situatie in Chiapas uit de eerste hand om de impact van het militaire optreden van februari te kunnen inschatten.

alles wat niet te heet of te zwaar was. In de meeste gevallen was wie op de vlucht moest autochtoon en wie terugkeerde mestizo. Heel wat van deze vluchtende families, die ervan werden beschuldigd de EZLN te steunen (vaak gewoon omdat ze hadden geweigerd te verhuizen tijdens het initiële legeroffensief in januari 1994), waren vluchteling geweest in de mestizo *ejido*-gemeenschap van Monte Flor, ongeveer 25 minuten gaans van de grens met Guatemala.²

Op weg naar Flor de Cafe waren wij afgestapt in Monte Flor, ingaand op de suggestie van onze gidsen twee nonnen uit het bisdom van San Cristobal met als standplaats Comitán. Bij onze aankomst daar vernamen we van de dorpsleiders dat vluchtelingen uit andere dorpsgemeenschappen uit de buurt daar aanwezig waren en voorraden insloegen voor hun vlucht naar het oerwoud. Ze hadden geruchten gehoord dat het leger, dat in die streek beetje bij beetje de hele omgeving aan het bezetten was, in aantocht was.

Vluchtelingen uit de naburige dorpsgemeenschappen die reeds door het leger waren bezet, informeerden ons dat "...het die burgers waren, die opnieuw gevestigd werden, die het meeste problemen gaven, want ze gedroegen zich veel slechter dan de soldaten." In het begin, in gemeenten als Amatitlán en Maravilla, "...waren het de soldaten die zich het agressiefst gedroegen, massa's vragen stelden, huizen plunderden, naar wapens en radio's vroegen." De belangrijkste impact die de militaire bezetting had was angst. De soldaten terroriseerden iedereen, vooral de vrouwen en kinderen. Op 14 februari, toen het leger voor het eerst arriveerde in Amatitlán, telden de bewoners tijdens de eerste twee of drie uren 32 helicopters die op het dorp neerstreken en de dieren zo deden opschrikken dat ze de leidsels waarmee ze vastgebonden waren verbraken en iedereen in het struikgewas in de omgeving deden wegvlugten. Federale agenten achtervolgden hen, "...ze vervolgden al wie was achtergebleven", luidde het commentaar van een vader, terwijl hij trachtte zijn wenende dochters van 7, 5 en 3 jaar oud te sussen.

Vele gevluchten identificeerden zich als sympathisanten van de centrum-linkse Party of the Democratic Revolution (PRD). Hun hoofdprobleem was dat ze hard hadden gestreden voor land "...maar de regering wil het ons niet geven... zij slaat geen acht op ons, houdt met ons geen rekening, wat moeten we dan voor de drommel anders doen?" "Wij hadden geen problemen met de EZLN,... je bent vrij om bij hen te komen, en daarbij leerden ze ons enkele belangrijke begrippen rond eenheid onder de autochtone mensen, woorden die tot ons kwamen via de EZLN." Andere vluchtelingen behoorden tot de ISAAM, de Indigenous People's Organization of Sierra Madre of Motozintla. Ze spraken met ons over hun strijd die ze al tien jaar voeren om ISAAM bijeen te houden, "Langzamerhand beginnen we de dingen te

² Het was opmerkelijk dat de *ejido*-vergadering van Monte Flor erin toegestemd had deze families op te vangen, want de *ejido* was duidelijk mestizo, bestond hoofdzakelijk uit settlers afkomstig uit steden als Comalapa en Motozintla, terwijl de asielzoekers autochtonen waren. Maar Monte Flor, een gemeenschap van zo'n 300 mensen, die zich een plek uit de jungle hadden weggehakt 23 jaar terug, was duidelijk een goed georganiseerde, politiek bewuste gemeenschap die zich verplicht voelde hun "...vervolgde broeders te helpen, hetzelfde brood te delen met hen", zoals ze ons vertelde op woensdagavond 9 maart, terwijl de nacht en het Mexicaanse leger ons insloten.

begrijpen, ook al worden we ervan beschuldigd communisten te zijn..." In deze dorpen waren er, in tegenstelling tot de bergstreken, weinig problemen onder de autochtone bevolking omwille van religieuze verdelingen, omdat de EZLN in contrast met bepaalde religies 'van buiten' "...de traditionele autoriteiten in onze gemeenschappen respecteerden." De vluchtelingen waren bezorgd dat zij die opnieuw gevestigd werden door het leger "...ons land weer willen afnemen." Maar "...wij zijn geen dieren waarop je kan jagen, wij zijn mensen, wij denken en voelen... maar we spreken niet goed Spaans, soms verstaan we niet wat ze tegen ons zeggen,... wat wij willen is dat de soldaten vertrekken en ons met rust laten. Wij willen hier geen soldaten. Help ons om hen hier buiten te krijgen."

"Wij willen hulp omdat we bang zijn," is de uitleg van een echtpaar met negen kinderen rond zich, die zich verbergen tussen hun benen en achter moeders rokken. "Wat willen wij? Wij willen een leven van waarheid en rechtvaardigheid zodat elk van ons alles heeft wat hij nodig heeft, dat wij als autochtone bevolking met één stem kunnen spreken... dat wij niets tekort komen, maar van al onze rechten kunnen genieten."

Vluchtelingen uit Amatitlan vertelden ons dat meer dan 2000 soldaten in de stad waren gelegerd sinds half februari, en dat er ook Guatemalteekse troepen gemengd waren tussen de detachementen van het Mexicaanse leger. De Guatemalteken waren identificeerbaar, zo zeiden ze, omdat er aanmerkelijke verschillen zijn tussen het Guatemalteekse dialect van de Tojolabal-taal en de Mexicaanse variant. Volgens deze vluchtelingen waren sommige Guatemalteken betrokken bij de ondervraging van dorpsbewoners. Er waren zelfs geruchten over Spaanse soldaten die er zouden bij betrokken zijn "...zoals ten tijde van de Spaanse Veroveringen."

Voornaamste klacht over de soldaten, buiten de algemene angst die ze inboezemden, was dat ze geen respect hadden, dingen namen zonder toestemming te vragen, naar eigen believen huizen binnenvielen en plunderden, "...ze grabbelden mee wat ze wilden." Het gevolg was dat twee of drie families die zich het meest bedreigd voelden, zich in één huis verscholen, in angst op een hoopje gedreven, terwijl de kinderen geen hap meer binnen kregen en verstomd waren van pure schrik. "Deze soldaten betalen niet of zeggen geen dank je."

Voor deze vluchtelingen was het leven onherroepelijk veranderd. "We kunnen niet meer rustig leven. Onze vrouwen besterven het nog van de zorgen." Anderen haalden herinneringen op aan geweerlopen die onder hun deuren werden geperst, soldaten die hun kippen stalen, terwijl anderen foto's namen. Zij die foto's namen van vermeende Zapatistas dreigden dat nog anderen de dag daarop zouden aankomen en het leven erg zuur voor hen zouden maken, wat voor verschillenden onder hen de directe aanleiding vormde om nog dezelfde nacht te vertrekken.

Voor sommigen versterkten dergelijke gebeurtenissen alleen maar hun verlangen om zich te verzetten. "We gaan ons zélf verdedigen: we laten dit niet zomaar over onze kant gaan, we blijven niet werkloos aan de kant staan toekijken. Misschien dat de wetten voor ons niet werken, misschien is er wel helemaal geen

wet meer die ons kan beschermen, want anders zouden zo'n dingen toch niet kunnen gebeuren."

De leiders van de Monte Flor-*ejido* vroegen ons met hen de nacht door te brengen omdat ze bang waren dat de aankomst van het leger diezelfde dag nog te verwachten was. 's Avonds werd een speciale samenkomst van de *ejido* samengeroepen om ons te verwelkomen en ons te vragen om uit te leggen waarom we daar gekomen waren, en hoe we zouden kunnen helpen.

Na afloop van onze poging tot verklaring, vroeg de gemeenschap ons of we hun woordvoerders wilden zijn, "... naar Mexico en naar de hele wereld... en bij bisschop Ruiz," en elke aanwezige tekende een formeel verzegelde petitie om te bekomen dat een mensenrechtenwaarnemer permanent in hun dorp zou gestationeerd worden, om hun veiligheid te verzekeren ingeval en wanneer het leger kwam.

We besloten de identiteit van de dorpsgemeenschap geheim te houden bij alle publieke verklaringen tot we zeker waren over de aankomst van het leger aldaar. We vreesden immers dat, als we het in het openbaar enkel over Monte Flor zouden hebben als een plaats waar vermoedelijke Zapatistas zich schuilhielden, dit alleen voor nog meer problemen zou zorgen. Maar we kaartten de kwestie die zij zelf hadden opgeworpen wel aan, met name dat er een patroon bestond van repressie door het leger tegen de dorpsgemeenschappen, van politieke vlucht en van mensenrechtenschendingen in de streek. We brachten bisschop Ruiz en leden van de CONAL privaat een gedetailleerd verslag over de situatie in Monte Flor en buurdorpen, en overhandigden hen het origineel van de getekende petitie om daar een burger-observatiekamp in te richten.

Maar nog eer het beloofde kamp kon worden geïnstalleerd bezette het leger de Monte Flor-sector. Tegen augustus 1995 waren er 800 soldaten rond Monte Flor zelf, nog eens 1500 in het nabije Flor de Cafe, en nog steeds 2000 in Amatitlan, maar het leger had wel eindelijk Maravilla Tenejapa verlaten.³ Dit betekent een verhouding van om en bij de vijf soldaten per inwoner in Flor de Cafe. Het algemeen gemiddelde in de rest van Chiapas is een voor elke drie inwoners, in totaal tussen de 36.000 en 40.500 soldaten geconcentreerd tussen 37 verschillende dorpsgemeenschappen. Terwijl dit wordt geschreven (april 1996) werd ginds een vredeskamp opgezet met waarnemers van niet-gouvernementele groepen (zowel Mexicaanse als buitenlandse), en was de bevolking ten minste niet meer alleen in haar angst en hoop. We waren niet in staat te bevestigen wat van de informanten die we hierboven citeerden is geworden, maar er zijn wel berichten dat de meesten onder hen veilig, zij het in hachelijke omstandigheden, dieper in de jungle zitten.

Camilo Perez Bustillo

Inleiding

Het EZLN, een leger dat werd grootgebracht in de *cañadas* tussen 1984 en 1994 zou wel eens de eerste strijdmacht voor revolutionaire verandering in Latijns Amerika kunnen zijn die wortelt in het conflict tussen de bescherming van de verminderende biomassa van onze planeet en een diep verlangen van de armsten der armen naar wat moet doorgaan voor vooruitgang onder de vlag van ontwikkeling. De opstand van de Zapatista betekent een eerste schermutseling in de komende grondstoffenoorlogen van de 21ste eeuw.⁴ Waarom kreeg de opstand in de Chiapasstreek in Mexico die begon op nieuwjaarsdag 1994 wereldwijd zoveel aandacht in de media? Het was geen burgeroorlog van het formaat zoals in ex-Joegoslavië, de dodentol was minder dan één procent van die in Rwanda, en hij duurde maar een fractie van de tijd dat de guerilla-oorlogen in Guatemala en El Salvador duurden. Hij was zelfs voor goed 90% van zijn duurtijd "on hold". Wat hem zo betekenisvol maakte waren een hele reeks factoren:

- 1 Vooreerst was het de eerste echt grote opstand van autochtone inwoners in de Westerse hemisfeer sinds de instorting van de socialistische staten in Oost-Europa.
- 2 De Zapatistische opstand begon op de dag dat het Nord American Free Trade Agreement (NAFTA) van kracht werd hij nam expliciet het structurele aanpassingenbeleid op de korrel dat in de neoliberale economie vorm krijgt als 'free trade' overeenkomsten.
- 3 De opstand hing nauw samen met een hele context van milieuverloeding overal in de bosrijke streken van Chiapas, vooral in het Lacandon Biosfeer Reservaat.
- 4 Anders dan bij andere Latijns-Amerikaanse strijd doorheen de geschiedenis, was dit een opstand van onderen uit eerder dan van boven naar beneden. Geen goede zaak op zoek naar aanhang, maar een aanhang die haar zaak ontdekt had. Zoals de Franse antropoloog Andres Aubry, die lang in Chiapas woonde, reeds stelde: "In tegenstelling tot de guerillas in Guatemala, zoeken (de Zapatistas) geen ondersteuningsbasis bij de campesinos, maar komen eruit zij voort."⁵
- 5 De opstand omhelsde geen traditionele ideologie. Het discours van de beweging in haar persmededelingen en publieke uitspraken was ongewoon creatief en literair van aard, en had een uitgesproken inheemse inhoud.
- 6 Dit was de eerste 'online' revolutie, die sociale revolutie vastklonk aan de communicatierevolutie via Internet en e-mail, wat de EZLN ogenblikkelijke informatie verschafte (en de rest van de wereld kreeg onmiddellijke informatie over de EZLN) en steunnetwerken creëerde overal ter wereld.⁶

John Ross, 1995: 263.

New York Times, 17 jan. 1995, p. A4.

Bijvoorbeeld: één van de auteurs van dit artikel ontving dagelijks complete on-line verslagen over de EZLN tijdens diens verblijf in Nieuw-Zeeland midden 1994. N.v.d.r.: je vindt o.m. dergelijke links met de Zapatista op <http://www.ezln.org>; www.nativeweb.org/abyayala; www.nativeweb.org/saiic; www.peak.org/joshua/fzln/index.html (voor een laatste nieuws update); www.eco.utexas.edu/faculty/Cleaver/zapsincyber.html geeft een index van en een gids voor een groot aantal netsites die met de Zapatista bezig zijn. Een compleet boek over de opstand in 1994 met o.m. hun grondwet, kan je downloaden: [gopher://lanic.utexas.edu:70/11/la/Mexico/Zapatistas](http://lanic.utexas.edu:70/11/la/Mexico/Zapatistas).

- 7 De Chiapas rebellie was niet zomaar eentje in de serie opstanden waar een arm, rumoerig land nu eenmaal mee af te rekenen heeft. Mexico is één van de meer welvarende en meer ontwikkelde landen van de 'derde wereld', tenminste toch als je het BNP als maatstaf neemt, en zijn recente geschiedenis werd getekend door een ongelooflijke politieke stabiliteit met een ononderbroken regering door een enkele partij (de Institutionele Revolutionaire Partij of PRI) sinds 1929. Na de voormalige Sovjet-Unie heeft Mexico de tweede-langste regering van één politieke partij in de wereldgeschiedenis. De laatste dertig jaar zijn er heel wat grotendeels vredelievende demonstraties geweest, en het enige extreem gewelddadige incident dat de wereldpers haalde, vooraleer de Zapatista-opstand uitbrak, was de slachting van Tlalteloco in 1968, waarbij een sterke maar kortdurende volksbeweging werd verpletterd.
- 8 Ten slotte was de Chiapas-opstand van januari 1994 de eerste van een hele reeks sociale schokken, die Mexico's zelf-beeld van onverstoorbare stabiliteit serieus dooreenschudde en een periode van nooit eerder gezien geweld en socio-economisch oproer inleidde. Tot in maart 1994, de belangrijke presidentskandidaat Luis Donaldo Colosio werd vermoord, was geen enkel toppoliticus het slachtoffer geweest van een dodelijke aanval... sinds 1928 zesenzestig, oppervlakkig gezien, rustige jaren op het politieke toneel. In de meer dan twee jaar sinds 1994 begon, is de angst voor moord op belangrijke figuren wijdverbreid. Vanwege de timing van de revolutie (de dag zelf dat NAFTA van kracht werd), werd de Chiapas-situatie gemakkelijk een zondebok voor de erop volgende desastreuze economische gebeurtenissen. Pasverkozen president Ernesto Zedillo gebruikte het Chiapas-conflict als excuus voor de catastrofale Mexicaanse economische instorting van december 1994 een instorting die, in feite, meer te wijten is aan de snelle, onvoldoende overwogen en slecht geplande 'neoliberale' herstructurering die in gang werd gezet onder het vorige bewind van president Carlos Salinas de Gortari.

Dit artikel wil de Chiapas-opstand in een breder perspectief zetten met een onderzoek naar de oorsprong van menselijke en milieucrisis in Chiapas, de historische patronen van misbruiken, en het cumulatieve effect van deze problemen: de mensen geen andere keuze laten dan de wapens op te nemen en met geweld de verandering te negotiëren. Alvorens het Chiapasverhaal te schetsen, beschrijven we eerst aspecten van de nationale context.

Neoliberalisme, inheemse volken en het milieu

Mexico wordt slecht begrepen door niet-Mexicaanse economen, wiens ontwikkelingsmodellen niet toepasbaar zijn op samenlevingen die gekenmerkt worden door zowel hoge urbanisatieniveaus als door subsistentielandbouw. De verhoudingen van geurbaniseerde bevolking in de Verenigde Staten en Mexico zijn nagenoeg identiek, ze verschillen met minder dan 1 procentpunt: ze zweven allebei in de buurt van de 75 procent. Waar echter minder dan 1 procent van de Amerikanen in de landbouw werkzaam zijn, is dat voor de Mexicanen haast 20 procent. In Mexico zijn anderzijds slechts weinig landbouwers agrobusiness-

mensen: de meeste mestizos en inheemsen trachten rond te komen door het produceren van subsistentie- en marktgewassen.

In de confrontatie met de nieuwe orde, op wereldvlak en in de eigen hemisfeer, na de Koude Oorlog, is het Mexico niet goed vergaan. Na een halve eeuw van importsubstitutiebeleid zijn lokale industrieën, die weleer goed beschermd waren, nu niet in staat te concurreren in de neoliberale vrije markt die in Noord Amerika overal uit de grond schiet wegens de vlug-vlug in elkaar geflanste NAFTA, en wereldwijd, door de World Trade Organization (opvolger van de GATT). De multinationals nemen onvermijdelijk alles over. Terwijl mobiel nationaal kapitaal het land blijft in- en uitstromen, blijven het vooral de buitenlandse investeringen waar naar gezocht wordt. Een combinatie van devaluatie en inflatie heeft de koopkracht van het al minuscule minimumloon met meer dan de helft verminderd in de 20 maanden sinds december 1994. Meer dan een miljoen arbeiders werden werkloos tijdens de eerste vier maanden van 1995, en tegen half '96 was het cijfer reeds opgelopen tot 2,2 miljoen. De in omvang en consumptievermogen gereduceerde Mexicaanse middenklasse levert weinig consumenten voor de producten van de multinationals die zich nu in Mexico inplanten; deze laatste produceren op hun beurt meer en meer enkel voor de export, wat de angst voedt dat heel Mexico op termijn een enorme *maquiladora*⁷ dreigt te worden.

Met de groei van het BNP (de enige groei-index en de geïmpliceerde vergelijking van groei met ontwikkeling), worden meetinstrumenten van werkelijke verbeteringen in de levenskwaliteit eerder dan in de levensstandaard vervormd. Afgemeten aan het aantal miljardairs, was Mexico tot december 1994 het vierde-rijkste land ter wereld: het aantal miljardairs groeide van twee, bij het begin van de Salinasregering in 1988 tot twee dozijn toen hij zijn ambt neerlegde in 1994. Het inkomen van deze twee dozijn miljardairfamilies lag hoger dan het samengevoegde inkomen van de 25 miljoen armste Mexicanen. Er zijn aanwijzingen dat de kloof tussen de rijksten en de armsten in Mexico nu zelfs groter is dan die in Brazilië.

De negatieve weerslag van structurele aanpassingen (ongebreidelde privatisering en gedecimeerde openbare bestedingen) werd het zwaarst gevoeld in de armste streken van Mexico precies die streken met de grootste bevolkingsdichtheid. De 'trickle-down'⁸ argumenten van Salinas waarmee hij het neoliberalisme

N.v.d.r.: Het maquiladora programma werd gestart in 1965. Sindsdien hebben meer dan 2000 VS-bedrijven er gebruik van gemaakt om hun productie naar Mexico te verhuizen. Onder dit programma kan een onderneming (Info: bsainz-collectron@worldnet.att.net):

- 100% in buitenlandse handen blijven.
- Alle productiebenodigdheden, machines, werktuigen en materialen en componenten taksvrij importeren.
- In Mexico producten produceren, verwerken, herstellen, sorteren, verpakken.
- Een groot deel ervan op de Mexicaanse nationale markt verkopen.
- Hun in Mexico betaalde BTW recupereren.
- Hun bedrijf mag Amerikaans manager-personeel als staf hebben.
- Haar goederen verscheppen naar de VS en Canada onder de voordeeltarieven van NAFTA, voor zover ze voldoen aan de NAFTA oorsprongsvoorwaarden.

Bedrijven in handen van de VS reloceren hun productie naar Mexico om te genieten van de lage arbeidskosten. Heel wat van deze VS-ondernemingen besparen tot 30.000 \$ per directe werknemer per jaar.

N.v.d.r.: Als de rijken meer verdienen 'druppelt dat neer' tot bij de armen.

rechtvaardigde. Ieken sterk op die van VS-president Reagan tien jaar voordien, maar met zelfs nog minder tastbare resultaten. In Mexico druppelt de armoe eerdër omhoog. Verliezers in dit scenario waren zowel de inheemse volkeren van Mexico als hun inheemse omgeving en milieu.

El Mexico del sotano
es indigena... pero para
el resto del país no cuenta
no produce, no vende,
no compra, es decir
no existir... Revise usted
el texto del Tratado del
Libre Comercio y verá que,
para este gobierno, no
existen los indígenas.

Mexico is in zijn wortels
de inheemse mens, maar voor
de rest van het land telt hij niet mee,
produceert niet, verkoopt niet, koopt
niet, kortom: bestaat hij/zij niet...
Herlees eens
de tekst van het vrijhandelsverdrag
NAFTA en je zal zien dat,
voor deze regering, de
inheemse mensen niet bestaan.

Marcos, EZLN

Mexico heeft de grootste inheemse bevolking van Latijns-Amerika: tot 40 procent van de 40 miljoen (of meer) inheemse volkeren die in de Amerika's leven, afhankelijk van wie ze telt, en hoe. Wie als inheems beschouwd wordt is afhankelijk van hoe de regering dit definieert. De lage schatting van 6 miljoen inheemsen, die de Mexicaanse regering maakt, omvat enkel de mensen wiens eerste taal een inheemse is, die vijf jaar of ouder zijn, en die leven op inheems land. Kleine kinderen en indianen die in de stad leven en overwegend Spaans spreken worden zo uit de rekening gesloten.⁹

Volgend op een korte periode van 'indigenismo' bij het einde van de Mexicaanse Revolutie, begon de nationale houding een rare zwenking te maken: dode autochtonen (pre-Conquista Azteken, Mexteken, Teotihuacanos, Zapoteken en dies meer) werden vereerd en zelfs geïdoliseerd terwijl tegelijkertijd op de levende autochtonen meer en meer werd neergekeken.¹⁰ In het post-revolutionaire proces van natie-opbouw, heeft Mexico gezocht naar een nationale identiteit. Bij deze zoektocht werd culturele diversiteit niet positief gewaardeerd. Mexico beschouwt zichzelf niet als een pluralistisch land. Zo wordt de veronderstelde luiheid, onverschilligheid en stupiditeit van de inheemsen die "de vooruitgang in de weg staan" aangehaald om zowel de milieuvernieling te vergoelijken als, in het geval van Chiapas, om de Zapatistas te veroordelen.¹¹ Het is onrustwekkend gemakkelijk geweest om de vernietiging van het tropisch woud van Chapaneco op rekening van de Mayas zelf te schrijven; die werden door velen beschouwd als onwetend over hun eigen leefmilieu, en niet op rekening van de veeboeren, commerciële

⁹ Fernando Benítez, 1989.

¹⁰ *New York Times*, op.cit, noot 5.

¹¹ Het klassiek werk over de huidige toestand van de autochtone volkeren in Mexico is Guillermo Bonfil Batalla, 1987, *Mexico Profundo: Una Civilización Negada*.

houtwinning, grootschalige hydro-elektrische projecten en extractieve industrie zoals mijnbouw en petroleum.¹²

Milieuaangelegenheden krijgen een relatief lage officiële prioriteit in Mexico: een recent onderzoek over Mexico's problemen, dat werd uitgevoerd door het centrum-linkse dagblad *Reforma*, bijvoorbeeld, bevatte niet één enkele vraag over het leefmilieu.¹³ Terwijl dit wordt geschreven, half 1996, hoeft het niet te verwonderen dat de economische crisis alle andere zorgen in de schaduw stelt. En toch, toen gevraagd werd wat het belangrijkste probleem van het land was, met een hoofdstad die haast 25 procent van de nationale bevolking omvat die zich mag beroemen op de slechtste luchtkwaliteit ter wereld, antwoordde amper 1 procent van de respondenten 'vervuiling'. Het gedeelte van dit onderzoek dat aan gezondheid was gewijd, bevatte ook niets specifiek op milieugezondheid gericht, maar het liet wel zien dat geregistreerde gevallen van amoebische dysenterie waarvan de hoofdoorzaak vervuild water is waren toegenomen met een factor van bijna 40 tussen 1970 en 1990, van minder dan 27.000 tot meer dan 1 miljoen geregistreerde gevallen, en dat geregistreerde ademhalingsinfecties meer dan 2000-voudig waren toegenomen tijdens dezelfde periode van twintig jaar, van minder dan 4.250 tot over de 9 miljoen. Zelfs met correcties voor stijgende bevolkingscijfers en geschatte verhoging van de accuraatheid waarmee nu geregistreerd wordt, blijven dat toch zeer verontrustende statistieken in een land waar *contaminacion* lang een taboewoord is geweest.¹⁴

De apathie van de bevolking gaat overigens niet gepaard met apathie van de wetgever. In feite heeft Mexico van de strengste milieuwetgeving ter wereld. Ze wordt alleen niet toegepast. "Sidebars" van NAFTA werden toegejuicht omwille van hun potentiële positieve effect op het Mexicaanse leefmilieu, maar als er al waren dan zijn tot op heden de weinige voelbare effecten te vinden langsheen de VS-Mexicaanse grens, waar catastrofale milie vervuiling vooral dan als ze de VS-kant bedreigde heel veel publiciteit kreeg.¹⁵

Hier lijkt een heel eigen dialectiek bezig. Ondanks de afwezigheid van noemenswaardige milieubewegingen in Mexico voor 1978, ondanks het relatieve gebrek aan effect van de sindsdien opgerichte organisaties, en ondanks de hierboven al aangehaalde interne apathie, heeft Mexico zich aan de wereld voorgesteld als een land dat bekend staat om zijn milieubetrokkenheid. President Salinas mocht in

¹² Bijvoorbeeld, de gevoelens van voormalig president Carlos Salinas de Gortari, geciteerd in *International Wildlife Magazine*: "Het is geen automatisme dat met groei het leefmilieu zal verbeteren, maar het is wel een automatisme dat met armoede het leefmilieu zal verslechteren." Het is net zo gemakkelijk geweest om te ontkennen dat zulke vermeend simpele, volgzaam mensen hun eigen revolutie zouden kunnen lanceren, en dus te stellen dat ze door buitenstaanders aangestoot moest zijn.

¹³ Rosanna Fuentes Berain en Rafael Jimenez, "Pais de Contrastes", *Reforma*, 4 juni 1995: 12A-13A.

¹⁴ Het duidelijk gebrek aan interesse en betrokkenheid van de kant van het publiek heeft geen parallel gebrek aan op milieu toegespitste NGO's: Cruz Ecologica Mexicana, een coördinatiecentrum voor milieuinformatie met zetel in Mexico City, heeft meer dan 300 NGO's op haar lijsten, waarbij nog het befaamde 'Committee der 100' dient geteld, met kantoren in de wijde omgeving van de hoofdstad. Wat het merkwaardigst is, is dat zoveel organisaties zo weinig zichtbaar effect hebben.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld Francisco Vidal, "Frontera Sucia," *Reforma*, 26 augustus 1996: 14A.

1991 de Earth Prize ontvangen, die door de Nobelfamilie en de Verenigde Naties gezamenlijk wordt uitgereikt voor buitengewoon staatsmanschap op milieugebied. Mexico was ook het eerste land dat de Conventie van Wenen en het protocol van Montreal in verband met de bescherming van de ozonlaag ratificeerde, en, op de Wereld Top van 1992, was het een van de ondertekenaars voor de Verdragen over Klimaatverandering en Biologische Verscheidenheid (welke de VS-delegatie, geleid door toenmalig president George Bush, niet ondertekende).

Mexico beroemt zich ook op zijn successen met zijn wildlife programma's, waaronder de bescherming van zeeschildpadden (van de zeven soorten zeeschildpadden op aarde, nesten er zes op de Mexicaanse stranden)¹⁶, het scheppen van beschermde broedplaatsen voor grijze walvissen (die overigens alweer op de helling staan), de vermindering in dolfijnsterfte bij de tonijnvisserij met 70 procent sinds 1988, en het oprichten van wereldberoemde reservaten voor monarchvlinders.

Meer recente revelaties hebben echter een schaduw geworpen over het lijstje milieuprestaties waarmee ex-president Salinas zichzelf feliciteerde. Bijvoorbeeld, de bebossing van de Reserva Mariposa Monarca is met wel 40 procent gekrompen door indringende lokale boeren (vaak hiertoe gedwongen), wat symptomatisch is voor een van de meest verraderlijke milieutrends in Mexico.¹⁷

Een artikel in de editie van 28 maart van *Reforma*¹⁸ citeerde een verslag van het Secretaria del Medio Ambiente, Recursos Naturales y Pesca, dat Mexico de dubieuze eer gaf de hoogste ontbossingsgraad ter wereld te hebben. Volgens dit verslag verliest Mexico jaarlijks een miljoen hectaren bos (2,5 miljoen acres, of meer dan 4000 vierkante mijl, wat betekent dat meer dan een vierkante mijl¹⁹ Mexicaans bos verdwenen zal zijn tijdens het anderhalve uur of zo dat u nodig hebt om dit artikel te lezen). Meer dan 50 procent van de, overwegend uit naaldbomen bestaande, noordelijke gematigde bossen zijn verdwenen, maar ten volle 95 procent van de tropische regenwouden, zoals vele ooit grote delen van Chiapas bedekten, bestaan niet langer. Bij de verdwijnende regenwouden moet ook het verdwijnende moerasland geteld worden. Vooral opmerkelijk was het verlies van de mangroves van Tabasco, Veracruz en Chiapas, wat ernstige schade toebracht aan een ooit bloeiende visserij-industrie.²⁰

¹⁶ Tom Barry, 1992.

¹⁷ David Barkin, 1996, persoonlijke mededeling.

¹⁸ Claudia Ramos, "Preocupa Deforestacion: es la Mas Alta del Munde," *Reforma*, 28.03.1996: 1A. Een visie op het sociale conflict dat meespeelt in de ontbossing, specifiek van Lacandon, wordt geleverd door Lourdes Arizpe, Fernanda Paz y Margarita Velazquez, *Cultura y Cambio Global: Percepciones Sociales Sobre la Deforestacion en la Selva Lacandona*. (Centro Regional de Investigaciones Multidisciplinarias, Mexico), 1993.

¹⁹ N.v.d.r.: eigenlijk is het 0,68 vierkante mijl, we konden niet nalaten het even na te rekenen, maar het blijft wél veel.

²⁰ Inderdaad, ontbossing en vernietiging van moerasland zijn twee hoofdvoorbeelden weze het in het Mexicaanse geval negatieve voorbeelden van de nood aan interactie tussen milieubescherming en economische ontwikkeling. De oplossing die de Mexicaanse regering voorstelt is zoals wat reeds in andere ontwikkelende landen werd geprobeerd, namelijk bosaanplanting (zie bijvoorbeeld Miguel Perez and Andres Resillas, 1996). Dat zal ongetwijfeld de houtproductie herstellen maar het zal weinig of geen effect hebben op de biodiversiteit, en dat is het centraal thema van de hele ontbossingscontroverse.

Chiapas, de mensen en de problemen

Een van de frappantste ongelijkheden waarmee men in Chiapas wordt geconfronteerd is de aanwezigheid van allesoverheersende armoede in een staat die rijkelijk bedeed is door de natuur. Dankzij zijn vruchtbare bodem en betrouwbare regenval, is Chiapas een van de overvloedigste landbouwstaten, voor koffieverbouwing staat het op de eerste plaats... op de derde voor maïs en avocadoproductie (en) tweede voor veefokkerij... Nog indrukwekkender misschien zijn de energiebronnen van deze staat. Zijn rivieren werden afgedamd voor elektriciteitsproductie, en hij leidt ook in deze categorie de natie. Dankzij aanzienlijke reserves is de staat derde qua petroleumproductie na... Tabasco en Veracruz.²¹

Chiapas: de plaats

Chiapas, de meest zuidelijke en meest 'biodiverse' van Mexico's staten, is cultureel en ecologisch gezien een deel van Centraal-Amerika. De overheersende culturele groepen zijn Maya-sprekende Maya's, vele zijn nauw verwant met hun burens uit Guatemala; flora en fauna van zowel hoog- als laagland, de regenwouden inbegrepen, zijn overwegend tropisch. De Mexicaanse republiek is met twaalf van de veertien ecosystemen die de wereld telt, vierde van alle landen op de aarde voor wat het aantal soorten binnen zijn grenzen aangaat, eerste of tweede voor het aantal soorten per vierkante kilometer landoppervlakte en de meest ecologisch diverse streek in de wereld, grenzend aan een geïndustrialiseerde natie.²²

Als het meest biodiverse deel van een land dat zelf al door zijn biodiversiteit gekenmerkt wordt, heeft Chiapas met zijn 74.000 km² minder dan één procent van de landoppervlakte van de continentale Verenigde Staten, maar evenveel planten- en diersoorten als de VS en Canada samen. De hoogste concentratie daarvan is te vinden in het regenwoud van Lacandon; erin en errond bevindt zich een groot deel van Chiapas' bergland-Maya-dorpsgemeenschappen.

Het Lacandon is "...onderdeel van een aaneengesloten regenwoud dat zich (ooit) uitstrekt(e) van Campeche en de Yucatan tot de Gran Peten van Guatemala, losdoorheen de Usumacinta een staaltje van groene biomassa dat in de Nieuwe Wereld enkel overtroffen wordt door het Amazonebekken, (en thuisgebied van) jachtluipaard en ocelot (een pardelkat) en kudde tapirs, van krokodillen en wilde beren en brulapen."²³ Het Lacandon omvatte oorspronkelijk meer dan 20 procent van Chiapas, meer dan 5000 vierkante mijl. Tot de eerste 'boom' in 1859 werd er zo goed als niet naar omgekeken; maar sinds 1950 is zowat 70 procent van het

²¹ Zie Sergio Aguayo Quezada (1987), en Michael J. Dziedzic en Stephen J. Wager, 1992: 19)48.

²² Slechts 2,5 procent van Mexico's landsstreken is beschermd in zijn natuurlijke vorm, in 44 nationale parken, 22 biosfeer reservaten onder één of andere vorm, evenals verschillende speciaal aangeduide streken. Ook al komen op dit moment nieuwe gebieden onder bescherming, het is erg onwaarschijnlijk dat Mexico het ooit even goed zal doen als Costa Rica, waar reeds in 1988 27% van het land een of andere formele vorm van bescherming genoot.

²³ Ross 1995, *op.cit.*, noot 4: 251.

Mexicaanse Lacandon, met zijn ontelbare potentiële farmaceutische grondstoffen, vernietigd door de aanleg van snelwegen, houtwinning, olieboringen, grazend vee, exportgerichte landbouw, herhuisvestingsprojecten, en, zeer onlangs, wegens het uitploegen van landingsbanen voor illegale drug- en wapensmokkel.

Bovenop zijn rijke biodiversiteit is Chiapas ook rijk aan energiebronnen. Al omvat het minder dan 1/25ste van Mexico's landareaal, Chiapas ontvangt wel meer dan tien procent van de regenval in het land en genereert zo'n 45 procent van Mexico's hydro-elektriciteit. Chiapas bevindt zich ook boven of dicht in de buurt van een aanzienlijk deel van Mexico's oliereserves: PEMEX, de nationale petroleum-maatschappij wint er dagelijks 92.000 vaten olie en 516 miljoen kubieke voet aan aardgas.

In deze staat die zo rijk is aan grondstoffen, hebben grootschalige mijnbouw, bosbouw en grazend vee het milieu danig neergehaald. Inspanningen om het milieu in Chiapas te beschermen bleven tot dusver beperkt tot het Lacandon regenwoud. Hier en in de overblijvende Mayastreek werd een groots opgezet maar nog grotendeels niet gerealiseerd plan uitgedokterd voor een multinationale inspanning om tot eco-cultureel toerisme te komen tussen Mexico en zijn Centraal-Amerikaanse burens: 'La Ruta Maya.' De zakelijke tegenhanger hiervan, 'El Mundo Maya', die zich veel minder van het leefmilieu aantrekt, promoot andere vormen van toerisme, samen met neoliberale economische ontwikkeling.²⁴

Chiapas: de mensen

Chiapas is ook de streek met de grootste culturele verscheidenheid in Mexico. Tussen een derde en de helft van de inheemse talen van Mexico worden hier gesproken. Veel van Chiapas' 3,2 miljoen inwoners zijn immigranten uit de 'boom'-periode (de meesten zijn mestizos van gemengd ras).

Wat betreft de rest van de bevolking, het derde dat uit inheemse Maya bestaat is geconcentreerd in Los Altos en het Lacandon, de twee economisch armste van de acht geografische gebieden van Chiapas. Vele jaren waren dit de 'vergeten mensen' van Chiapas. De hervormingen van de revolutie van 1910 gingen aan hen voorbij, hetzelfde gebeurde met de grondwet van 1917 voor minstens twee decaden (en in sommige gevallen zelfs vier); deze armste van Chiapas' armen zijn grotendeels blijven steken in een toestand van onderworpen armoede; landhervormingen hebben weinig of niets uitgehaald bij hen; ze zijn onderworpen aan de grillen van landeigenaars wiens landerijen alsmaar groter worden en van veeboeren die hun gretig oog op het land van de Maya hebben laten vallen.

²⁴ Wie een kritische kijk wil op de effecten van het 'La Ruta Maya'-toerisme op de Maya-volkeren in Quintana Roo, kan dat vinden in hoofdstuk 9 van het boek waaruit dit artikel gelicht is (*Life and Death Matters. Human Rights and the Environment at the End of the Millenium*, 1997: 213-238.) Een meer populaire (en positiever, zij het enigszins discutabeler) visie is te vinden bij Wilbur D. Garrett, 'La Ruta Maya', *National Geographic* 176:4. (oktober 1989): 424-479.

De rangen van het Zapatista-Nationale-Bevrijdings-Leger (EZLN) worden vooral gevuld door mensen die zich in of rond het Lacandon ophouden: de Tzotzil, Tzeltal, Chol, Tojolabal, Mam en Zoque Maya die cultureel meer deel uitmaken van Guatemala dan van Mexico (Chiapas maakte nog deel uit van Guatemala ten tijde van de Mexicaanse onafhankelijkheid).²⁵ Niet elke bovengenoemde groep is inheems in dat gebied. Heel wat Chol kwamen er aan vanuit Palenque tijdens een eerdere 'boom'; sommige Tzotziles zijn van Chamula; andere leden van de inheemse bevolking zijn 'expulsados' (bijvoorbeeld Tushones), velen onder hen, bekeerlingen tot de Protestantse Evangelische Kerk, werden uit hun streng traditionele dorpen verjaagd. De drie groepen van Lacandon die beroemd werden gemaakt door de activiteiten van Chiapas' Na Bolom Instituut²⁶ waarvan er merkwaardig genoeg geen enkele christianiseerde zijn evenmin helemaal inheems aan de streek. De oorspronkelijke Lacan-Tum waren grotendeels uitgestorven tegen 1769, en vele van de huidige Lacandones waren Maya-rebellen van Campeche en Yucatan die arriveerden in de tweede helft van de 18de eeuw.²⁷

Bij de autochtone bewoners en immigranten uit andere delen van Mexico betekenen vluchtelingen, vooral dan Mayas uit Guatemala, een aanzienlijke kracht in het sociaal en milieulandschap. Volgens NGO's hebben een 45.000 Guatemalteekse vluchtelingen een thuis gevonden in Mexico; die zijn op de vlucht voor een hele rits repressieve regeringen (gesteund door de VS) en voor genocide. (Dit cijfer houdt geen rekening met asielzoekers die zich niet registreerden bij het Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties, Guatemalteken onderweg naar de Verenigde Staten, en Guatemalteken die Mexico binnenkomen als seizoenarbeiders in de koffieoogst. Sommige schattingen suggereren dat het aantal vluchtelingen uit Guatemala in Mexico wel eens 200.000 zou kunnen bedragen).²⁸

Zowat de helft van de 45.000 of meer Guatemalteken in de vluchtelingenkampen van Chiapas werden opnieuw gevestigd in Campeche en Quintana Roo, 1000 kilometer verwijderd op het Yucatan schiereiland, na een aanval door een Guatemalteekse legereenheid in april 1984, waarbij zes vluchtelingen gedood werden.

²⁵ N.v.d.r.: De Lacandon Mayagemeenschappen hebben een Web site: HACH WINIK HOME PAGE (<http://www.geocities.com/cgi-bin/local/GeoAD?pageID/gpfRainForest>). Hach Winik is de naam waarmee ze naar zichzelf verwijzen. Het betekent: Ware Mensen (True People).

²⁶ N.v.d.r.: Een in 1951 door de Deense archeoloog Frans Blom (overleed in 1963) en de Zwitserse fotografe Gertrude Duby (overleed in 1993) opgerichte VZW, met een sterke research- en milieu-activistische traditie, beroemd centrum voor Maya-studies. Na Bolom was oorspronkelijk (in 1898) gebouwd als seminarie. Er is nu een cultureel contactcentrum voor de Lacandon Maya, een museum, guesthouse, bibliotheek, foto-archief, boomkwekerij en biologische tuin. Na Boloms webpage: <http://www.ecosur.mx/naBolom>.

²⁷ Één positief effect van de Zapatista beweging was dat ze vroeger verstrooide Mayagroepen onder één vlag verbond. Een ander was dat vrouwen erdoor aan macht wonnen. Een paar uitzonderingen niet te na gesproken zijn Mayavrouwen onbetwistbaar ondergeschikt geweest aan de mannen, op het vlak van voortplanting en op andere gebieden, tijdens het halve millennium sinds de Conquista. De Zapatista trachten, door het afkondigen van de 'Revolutionaire Vrouwenwet' als hun eerste daad op 1 januari 1994, die toestand te veranderen, en het is dan ook niet verwonderlijk dat één derde van de Zapatista-strijders vrouwen zijn, waaronder enkele van hun meest vooraanstaande leiders.

²⁸ Beatriz Manz, *Refugees of a hidden war: The aftermath of Counterinsurgency in Guatemala*. Albany, N.Y.: SUNY Press, 1988.

Voordien, in mei 1983, had president Miguel de la Madrid Chiapas uitgepikt als de plek waar hij zijn regionaal investeringsprogramma wou lanceren. Dit programma sloot echter weinig inheemse Mexicanen in, en al helemaal geen vluchtelingen, want aan deze laatsten werd permanent asiel geweigerd. Zelfs aan kinderen van vluchtelingen werd een geboortecertificaat geweigerd; ze konden dus nooit het burgerschap bereiken waarop ze, volgens de Mexicaanse grondwet, recht hadden. Kortom, "Mexico wilde geen land ter beschikking stellen voor Guatemalteekse vluchtelingen omdat dit hen zou aanmoedigen om zelfvoorzienend te worden en hun toestand een meer permanente aard zou geven."²⁹

Gegeven hun hachelijke situatie, waren de meer dan 20.000 vluchtelingen die in Chiapas bleven minder bezig met toekomstgerichte duurzame land- en bosbouwpraktijken dan met zichzelf te voeden; met dat doel rooiden ze nog meer van het Lacandonwoud. Vele van deze vluchtelingen zijn afkomstig van andere streken van Guatemala dan de Lacandon, en waren niet zo vertrouwd met de lokale ecologie en de juiste manier om ermee om te gaan; dit vergroot conflicten, zowel met de lokale bevolking als met het lokale milieu zelf.³⁰

Gegeven die situatie, en feitelijk geconfronteerd met een zelfgeschapen probleem, stak de regering de la Madrid, al evenzeer om het socio-milieuprobleem het hoofd te bieden als om eender welke andere reden, van wal met een nooit eerder gezien programma voor welzijnsverbetering, en investeerde in 1983 haast 1 miljard dollar in een inspanning die had moeten resulteren in nieuwe scholen, gezondheidsklinieken, voeding en wegen.³¹

Jammer genoeg bleef het geld onderweg aan allerlei vingers plakken, met als gevolg: heel wat onafgewerkte projecten en vakkundig de bodem ingeslagen verwachtingen. *Ejido* Morelia, bijvoorbeeld, dat in de buurt ligt van de draaischijf Altamirano en ooit eigendom was van de familie Castellanos Dominguez, "...heeft een basketveld, maar geen net, een regeringskliniek maar geen regeringsdokter, geen drinkbaar water, een... schoolgebouw maar slechts één leraar (drie dagen per week), zelfs een kerk zonder priester."³²

Na de Guatemalteekse militaire inval van april 1984 veranderde president de la Madrids beleid van richting: een grotere nadruk op strengere veiligheid kwam in de plaats van milieubescherming en conflictvermindering. Een 'strategische snelweg' van bijna 450 kilometer lang werd doorheen het Lacandonwoud tegen de grens met Guatemala gelegd. Waarschijnlijk niet helemaal per toeval opende deze weg de streek voor olie-exploratie en de eventuele constructie van hydro-elektrische dammen.³³ Het hielp ongetwijfeld ook bij het herhuisvesten in Chiapas van nog meer kolonisten van buiten de staat, die door de regering werden aangetrokken-

²⁹ Fernando M. Olguin, 1989.

³⁰ Duncan Earle, persoonlijke mededeling op de Jaarlijkse Bijeenkomst van de Association of Borderlands Scholars.

³¹ Alan Riding, *Distant Neighbours: A Portrait of the Mexicans*. (New York: Vintage Books, 1989); 293)294.

³² Ross, *op.cit.*, noot 4, p: 114.

³³ Riding, *op.cit.*, noot 24, p. 293.

om "het huisvestings-vacuüm te helpen opvullen nabij de grens met Guatemala en zo het indringen van Guatemalteekse vluchtelingen, die de regering opsloot in grenskampen, te verhinderen.³⁴

Chiapas: De Problemen

Chiapas, een van de drie Mexicaanse staten met het laagste sociaal-economisch ontwikkelingspeil, heeft de hoogste ongeletterdheidsgraad (30-50 procent) van Mexico's 31 staten en het Federaal District.³⁵ Lonen zijn een derde van het nationaal gemiddelde: eind 1994 verdienden 40 procent van de boeren minder dan 50 Amerikaanse dollar per maand, de helft van het dan geldende Mexicaanse minimumloon, en haast 60 procent krijgen minder dan het minimumloon; en in de lijn van cijfers die *Reforma* rapporteerde betreffende de algemene miserie van Mexico's inheemse bevolking, verdienen meer dan drie mensen op vier in Chiapas minder dan tweemaal het extreem lage minimumloon.³⁶ Een 80 procent van wie afhankelijk van marktgewassen verdient minder dan 250 \$ per maand. Wat echter nog het meest zorgwekkend is van al: een groot aantal werkende Mayas ontvangt helemaal géén loon. Een naar schatting 64.000 families zijn kleinschalige koffietelers, marginale producenten van een gewas dat 60 procent van zijn waarde verloor op de internationale markt, sinds de prijs crashte in 1990. Omzeggens alle families verbouw(d)en maïs, waarvan een gedeelte in het verleden ook werd geëxporteerd: maar de markt voor Mexicaanse maïs werd gedecimeerd door goedkope hybride variëteiten die onder NAFTA uit de VS werden geïmporteerd.

Mayavrouwen staan in voor het overgrote deel van deze landbouwactiviteiten, maar evengoed voor de bewaring en het doorgeven van ermee samenhangende kennis van het leefmilieu. Zij moeten deze taken uitvoeren terwijl ze grote aantal kinderen krijgen: gemiddeld is de vruchtbaarheid in heel Chiapas 2,8 kinderen, maar in Lacandon haalt men 7,0. Adolescente meisjes worden vaak uitgehuwelijkt (verkocht) voor ze 15 zijn, en de Mayas van Chiapas hebben af te rekenen met de hoogste sterftegraad bij moeders. Is meertaligheid vrij algemeen bij de meer mobiele mannelijke bevolking, dan zijn 30 tot 40 procent van de vrouwen eentalig (spreken geen Spaans), en hun alfabetiseringsgraad van 40 is maar min in vergelijking met het nationaal gemiddelde van 88 procent.

Chiapas heeft de hoogste sterfte in Mexico: de sterftegraad bij kinderen is op zijn allerm minst dubbel zo hoog als het nationaal gemiddelde. Een derde van de overlijdens bij volwassenen is te wijten aan geneesbare infectieziekten. Vergelijkingen met Cuba's medisch systeem kunnen misschien gratis en onfair overkomen, maar Mexico is een veel rijker land, en slechts één dokter per 2000 patiënten in Chiapas steekt toch wel heel mager af tegen één voor elke 270 in Cuba.

³⁴ George A. Collier en Elizabeth Q. Lowery, *Basta! Land and the Zapatista Rebellion in Chiapas* (Oakland, Calif.: Food First Books, 1994), 43.

³⁵ *Reforma*, 4 juni 1995.

³⁶ *Ibidem*. Het Mexicaanse minimumloon varieert lichtjes per regio, maar is in de meeste delen van het land minder dan 60 US dollar per maand.

In zekere zin is Chiapas behandeld (letterlijk 'ontgonnen') als een binnenlandse kolonie. Met 4 procent van Mexico's landareaal en bevolking, is Chiapas de bron van 20 procent van het nationaal inkomen. Terwijl de staat haast de helft van Mexico's energie verwekt, blijft de schatting dat 63 tot 70 procent van de huizen geen elektriciteit hebben, en 70 tot 90 procent hebben geen toegang tot drinkbaar water (wat gedeeltelijk de hoge sterfte van kleine kinderen wegens dysenterie verklaart). Chiapas produceert haast een derde van Mexico's vleesvoorraad, maar 90 procent van de autochtonen eten zelden vlees. In het verleden werd aan de behoefte aan proteïnen gedeeltelijk voldaan door een subsistentiedieet van maïs, bonen, en squash.³⁷

Gezondheidsomstandigheden zijn een afspiegeling van chronische problemen met voedselzekerheid zowel als van ondoelmatige toepassing van gezondheidszorgsystemen. Op hun beurt zijn die problemen af te leiden van ongelijke en onzekere landrechten. De Grondwet van 1917 (het belangrijkste product van de Mexicaanse Revolutie) initieerde, via artikel 27, een programma van landherverdeling dat een systeem van collectieve boerderijen instelde: de zogenaamde *ejidos*. Dit landherverdelingsprogramma werd nooit voltooid, en Chiapas was hier een van de streken die wel beloften van hervormingen kregen maar nooit helemaal de realisatie van die hervorming mocht beleven.

De regering Cardenas paste in de jaren '30 landhervormingsbeleid toe in gedeelten van Chiapas, en sindsdien was het doorvoeren van landclaims een uiterst moeilijk, martelend, tijd-opslorpend proces. Voor de jaren '90 was er enig succes behaald. Maar dit bleek slechts een gedeeltelijke zegen omdat veel van westelijk Chiapas in handen was van ranchers en andere grootschalige landeigenaars, en het enige land dat beschikbaar was om aan claims te voldoen bevond zich dus in het bosrijke oostelijke deel van de staat.

In 1992 bracht de overal gepubliceerde 'hervorming' van artikel 27 van de Grondwet van 1917 "...een einde aan het landhervormingsbeleid dat gedurende een halve eeuw vorm had gegeven aan de relatie tussen regering en plattelandsbevolking."³⁸ Dit betekende niet alleen het einde voor alle hoop op zekerheid van landbezit die een milieubewust rentmeesterschap bevordert, maar het schiep ook een atmosfeer van cynisme tegenover die landbouwoverheden die eertijds werden beschouwd als bondgenoten. De regering nam de plaats in van de grote landeigenaars, als de gehate vijand, door hun rol over te nemen.

Ten eerste begon de staat te handelen als een slechts in zichzelf geïnteresseerde eigenaar van nationale landgoederen eerder dan als een instantie die de behoeften van de boeren moest helpen vervullen. Regeringsactiviteiten bij het scheppen en beheren van biosfeer-reservaten in Chiapas werden compleet arbitrair bevonden. Lokale bevolking werd niet betrokken bij de besluitvorming rond deze reservaten en evenmin bij het latere management ervan. Men beschouwde bioreservaten als

³⁷ Rose, *op.cit.*, noot 4: p. 72.

³⁸ Collier and Lowery, *op cit.*, noot 27: p. 45.

verboden gebied dat de boeren niet mochten betreden, wat de druk op het overblijvende land alleen maar deed verergeren. Het gevolg hiervan was dat de reservaten gezien werden als uitdagingen die overwonnen moesten worden eerder dan als essentiële onderdelen van de levenswijzen van alle streekbewoners.

Ten tweede, door boeren die loyaal waren met de regerende partij te belonen, zette de regering boeren op tegen mekaar, net zoals de gehate landeigenaars weleer, in de vroegere fasen van de landbouwhervorming, marginale gronden in concessie hadden gegeven aan 'hun' boeren, als een bolwerk tegen de claims van andere boeren.³⁹

Ten slotte speelde de regering een belangrijke rol in de teloorgang van duurzame landbouwpraktijken. Vóór 1982 waren de mannelijke leden van vele Chiapaneco families eraan gewend geraakt elders tijdelijk te werken als arbeiders in de publieke sector. Na 1982, toen de regering snoeide in de tewerkstelling, werd aan deze arbeiders verteld dat "...de president wil dat jullie weer gaan boeren."⁴⁰ Dit bracht veel Chiapaneco families in serieuze moeilijkheden.

Sommige bewoners van Zinacantán die in de buurt van of aan de Pan American highway woonden, waren in staat om terug te gaan boeren zonder hun andere werk op te moeten geven. Hun bijkomend inkomen stelde hen in staat om onkruidbestrijders en kunstmest te kopen. Dit verlaagde zowel de periode van braakliggen in de Zinacanteco *ejidos* als het aantal familieleden of gehuurde arbeiders die men nodig had om te wieden en dergelijke.

Familieleden van deze beter begoede boeren konden dus werken buiten de landbouweconomie, wat het familiebezit nog verhoogde, terwijl wie zich geen onkruid- en mestbesproeiers kon permitteren relatief armer werd, en vaak gedwongen was zijn lapje *ejido*-land aan rijkere burens te verhuren. Gevolg was dat in sommige gebieden, vroeger bestaande systemen van duurzame landbouw gewoon verdwenen.

Op die manier lijkt het erop dat het einde van de landhervorming, het ontbreken van deelname van de bevolking in inspanningen om het milieu te beschermen in biosfeer-reservaten en niet-duurzame landbouwpraktijken gedoemd zijn om de milieuproblemen van Chiapas alleen nog te verergeren. Toen ex-president Carlos Salinas de Gortari in 1992 artikel 27 'hervormde' door de landhervorming stop te zetten en privé-verkoop van *ejidos*-landen toe te staan, werd duidelijk dat voor vele, zoniet voor alle autochtonen en boeren-Chiapanecos, subsistentielandbouw gedoemd was, en dat de vervulling van de beloften van sociale vooruitgang zeer onwaarschijnlijk werd.⁴¹

³⁹ *Ibid.*, p. 51

⁴⁰ *Ibid.*, p. 101.

⁴¹ Paradoxaal genoeg – en in weerwil van bovenstaande statistieken – heeft Chiapas altijd de hoogste verhouding stemmen voor de PRI opgeleverd; dat is de partij die Mexico heeft geregeerd sinds 1928, en onder wiens bewind de problemen van de mensen van deze staat grotendeels werden genegeerd.

De Zapatista-opstand: wortels⁴²

De gebeurtenissen die leidden tot de Zapatista-rebellie begonnen niet in de jaren 1990, en evenmin zijn ze een product van enkel de twintigste eeuw. Het Yucatan schiereiland en Chiapas, gebieden van de grootste Maya-bevolking in Mexico, hebben nooit genoten van sereniteit. Historisch gezien was Yucatan de plaats waar een onafhankelijkheidsstrijd plaatsvond die niet voor het begin van deze eeuw eindigde. Chiapas was getuige van de Tzotzil-Tzeltal opstand van 1712, de Kastenoorlogen en verschillende acties door de Chamula, waaronder de belegering van San Christobal de las Casas in 1869 en de Jacinto Perez ('Pajarito') rebellie van 1911-1912.⁴³

De sociale en politieke antecedenten van de Zapatista-rebellie mogen dan al diep in het verleden, tot de tijd van de Spaanse Verovering, terug te voeren zijn, de oorsprong van de milieucrises is recenter en internationaler. Ergens wortelen deze milieucrises in twee verschijnselen die in de Verenigde Staten van na de Tweede Wereldoorlog hun grootste bloei kenden en die allebei verband houden met de voorstadsontwikkeling: een snel stijgende vraag naar huizen, en de fastfood-industrie. Huizen impliceerden meubelen en fastfood impliceerde hamburgers: met de vraag naar huizen groeide de vraag naar tropisch hardhout, en de vraag naar fastfood bracht vraag naar méér en goedkoop vlees met zich. De voorraad Noord-Amerikaans hout was voldoende voor de constructie maar ontoereikend voor huisinrichting, terwijl Noord-Amerikaanse 'beef' uit de fastfoodmarkt geprijsd werd. De Latijns-Amerikaanse landen begonnen dit gat in de markt te vullen, maar de vragen naar hout en vlees, in deze ietwat vreemde verwantschap, begonnen eveneens alsmaar zwaarder op de tropische wouden te wegen.

Kort na W.O.II, en zelfs nog voor regeringsdecreten van 1957 en 1960 officieel opteerden voor de kolonisatie van het Lacandon, was de informele invasie van de bosstreken in Chiapas reeds begonnen. Vanaf 1954 arriveerden in Chiapas in toenemende mate mensen uit andere delen van Mexico. Op een massabijeenkomst in 1972 in Tecate, Baja California, waarop een van de auteurs [van dit artikel] uitgenodigd was, kondigde toenmalig president Luis Echevarria grote plannen aan voor de ontwikkeling van Mexico's noordelijke en zuidelijke grensgebieden. In hetzelfde jaar als de meeting van Tecate 'gaf' president Echevarria haast tweederde van één miljoen hectaren van het Lacandonwoud aan de inheemse hoofden van 66 families uit Lacandon, hun veronderstelde 'oorspronkelijke eigenaars', waarbij

⁴² Van de dramatische gebeurtenissen in Mexico's meest zuidelijke staat verschenen enkele populaire beschrijvingen in niet-wetenschappelijke tijdschriften. Zo is er Medea Benjamin, *On the Road with the Zapatistas*, *Progressive*, mei 1995, 28-31; Marc Cooper, *The Zapatistas*, (Westfield N.J.: Open magazine Pamphlet Series) 1994 en Saul Landau, *The Challenge of the Chiapas*, *Progressive* april 1995: 41-43.

⁴³ Velen argumenteren dat de wortels van de Zapatista-revolte kunnen teruggebracht worden tot de Spaanse Verovering, bijna 500 jaar geleden. De monumenten die werden opgericht, zoals die voor Mendoza in Yucatan en Mazariegos in Chiapas, herdenken de wreedste van de conquistadores. Om 500 jaar Columbus te herdenken in 1992, trokken lokale Mayas in het centrum van San Christobal de las Casas het beeld van Mazariegos omver en vernielden het, als hoogtepunt van een mars waarin meer dan 50.000 inheemse activisten meeliepen – dit wordt gezien als de grootste betoging in zuidelijk Mexico in de recente geschiedenis en als een belangrijke voorbode voor de opstand van 1994.

duizenden Tzeltal en Chol settlers verdreven werden: in feite, op 1.100 na, alle andere inwoners. Leden van de Lacandon-families waren van de ene dag op de andere grootgrondbezitters geworden. Omgekocht met religie, materiële goederen en alcohol tekenden ze kort daarop langetermijncontracten die uitgebreide houtwinningsrechten gaven aan concessiehouders zoals de familie Castellanos Dominguez. Dan maakte Echevarria een buitengewone bocht, schorste de meeste private contracten en gaf de houtwinningsrechten aan een quasi-regeringsbosbouwonderneming.

Onder leiding van door bisschop Samuel Ruiz gezonden priesters en lekenvrijwilligers, begonnen de verdreven settlers zich te organiseren in het Lacandon. In Ocosingo werd een guerrilla-organisatie gevormd die zich 'Las Fuerzas Populares de la Liberacion Nacional' noemde; zij werd in 1974 vernietigd door federale troepen. Maar de fakkel was aangestoken.

Op 12 januari 1978, na twee jaar van zijn presidentiële regeerperiode, schiep Jose Lopez Portillo het Biosfeer Reservaat van Mount Azules, waarmee hij 1250 vierkante mijl wegsneed uit het hart van het Lacandonwoud. Dit eerste internationaal ecologisch reservaat in Mexico, erkend zoals het hoort door de Verenigde Naties (maar *niet* door de woudbewoners die met geweld werden verdreven), werd geschapen zonder de minste medezeggenschap van het Mexicaanse volk. *Ejidatarios* in de aan het reservaat grenzende cañadas, aan wie een tijdlang verhinderd werd *ejido*-land verder in het woud uit te breiden, leerden al gauw hoe ze de grenspalen konden verzetten als niemand toekeek. Er was erg weinig geld uitgetrokken om het gebied te bewaken; 's nachts grensbakens verzetten was dus een klein kunstje.

Met het verheven van de 'crisis economica' werd ook de druk op het Lacandon en de bezorgdheid om de mogelijke vernietiging ervan groter. Het 'Ruta Maya'-concept was bedoeld om de aandacht te vestigen op Mexicaanse inspanningen tot cultuur- en milieubescherming in haar zuidelijkste staten: Yucatan, Quintana Roo, Tabasco en Chiapas. In de loop van 1992 stelde president Salinas een op het eerste gezicht verzoenend gebaar, zowel richting milieubescherming als inheemse belangen, door het afblazen van een hydro-elektrisch project in het hartje van Chiapas en het verleggen van een weg om te vermijden dat die door een belangrijk natuurreservaat zou snijden.⁴⁴

Tijdens de energiecrisis van de jaren 1970 kende Mexico een olie'boom', en president Lopez Portillo debiteerde zijn beroemde 'Edsel'uitspraak: "In de toekomst

.....
⁴⁴ In het kielzog van de Chiapasopstand van 1994 en met het in voege komen van NAFTA [het vrijhandelsverdrag voor Noord-Amerika], herzag Salinas eerst zijn beslissing uit 1992, en sloot dan twee aardgasputten, waardoor PEMEX, de nationale gasmaatschappij die werd opgericht na de nationalisatie van de olie, netto-importeur werd van aardgas. Het effect hiervan op de meeste Mexicaanse gezinnen was miniem, want slechts zeer weinig aardgas komt via leidingen ter beschikking van de huishoudens; het merendeel gaat naar de industrie. Het effect op de inwoners van Lacandon was zelfs nog kleiner, want de meesten kunnen zich hoe dan ook geen gas, zelfs geen gas in flessen, veroorloven. De impact van petroleumboringen was veel groter; daarom dwongen de Zapatista, kort na de aanvang van de opstand, de ploegen die aan olie-exploratie deden hun testboringen op te geven en het Lacandonwoud te ontvluchten.

hoeven de Mexicanen zich enkel nog zorgen te maken over hoe ze hun geld gaan uitgeven." Tegen 1982 was de energiecrisis veranderd in een olie-zee, waarop Lopez Portillo het volgende antwoordde: "We kunnen er steeds op rekenen dat de Mexicaanse moeder meer water bij de stoofpot doet." Het 'Mexicaanse Mirakel' was voorbij; in de *crisis economica* die volgde begon het met de piepjonge middenklasse, waarvan de opkomst op rekening van 'het mirakel' was geschreven, bergaf te gaan. Voor de arme plattelanders, en vooral de arme inheemse bevolking, die sowieso nooit aan het 'mirakel' hadden deelgenomen, was het méér van hetzelfde. De rijken, van hun kant, stonden op het punt Reaganomics te ontdekken en nog veel rijker te worden.

In de Mexicaanse economische malaise van de jaren '80 verzeilden de zuidelijke staten in de onzichtbaarheid, en zelfs nog grotere armoede. Het ontbossingsritme bleef groeien. Vaste cycli van rooien, invasie en uitdrijving volgden mekaar alsmaar vlugger op. Veeranchers in Chiapas bleven hun landerijen uitbreiden in de woudlanden die eertijds met het oog op landbouw waren gerooid door naburige Mayas, die zelf gedwongen werden te verhuizen naar steeds steilere, onvruchtbaarder en meer aan erosie onderhevige berghellingen. Bij de aanvang van de jaren '80 controleerden slechts 19 families meer dan 70.000 km² van Chiapas' beste land.

Veel van deze schade aan cultuur en milieu werd geholpen en uitgelokt door generaal Absalon Castellanos, in 1982 tot gouverneur van Chiapas aangesteld door president de la Madrid in een periode van invallen van het Guatemalteekse leger; hij werd, zo wordt verondersteld, benoemd wegens zijn eerdere ervaring als voormalig commandant van de militaire zone waaronder Chiapas viel. Maar Castellanos had al volop zijn steentje bijgedragen tot de miseries van de inheemse bevolking van Chiapas, ook vooraleer hij gouverneur werd van de staat. Tijdens de jaren zestig had hij land verkocht aan Tojolobal-deelpachters, dat hij in de jaren zeventig, toen het afbetaald was, terug liet aanslaan op grond van het feit dat er geen koopacte op papier was getekend. In 1980, als commandant van de Militaire Zone van Chiapas, beval hij zijn troepen het vuur te openen op een vreedzame samenkomst van Tojolobal in Golonchan, waarbij er minstens 50 doden vielen. In 1982 werd hij, omwille van zijn militaire erelijst, door de pas geïnstalleerde president Miguel de la Madrid uitverkoren als dé man die het best zou weten om te gaan met de vluchtelingengolven die vanuit Guatemala binnenstroonden, op de vlucht voor het genocidale bewind van Efraín Ríos Montt. Het Guatemalteekse leger volgde; vaak penetreerden ze diep in de Mexicaanse kant van het grensgebied.

Over de repressiviteitsgraad van het Castellanos-regime bestaat genoeg documentatie. Zijn terroristische daden folteringen, moorden en 'verdwijningen' komen nog steeds aan het licht. Castellanos gebruikte regeringsmiddelen om de 14 ranches in het bezit van zijn familieleden met elkaar te verbinden en moedigde (officieus) zijn broers aan om zaagmolens op te richten in het Lacandonwoud. Een broer, die ervoor koos om zijn zagerijbedrijf op te zetten in het Chimilapas bosreser-

.....
⁴⁵ Ross, *op. cit.*, noot 4: p. 160.

vaat op de grens tussen Chiaps en Oaxaca, werd samen met zijn werkploeg gevangen en een tijdlang vastgehouden door Zoques in 1987.⁴⁵

Intussen begon een verzetsmacht, voorbestemd om zeven jaar later uit te breken, zich te organiseren in het diepste binnenste van het Lacandon. Geholpen door groepen vrijwilligers uit noordelijk Mexico *Torreonistas* (waaronder misschien de jonge man die later 'Subcommandante Marcos' zou worden) begonnen Mayas hun leven en leefmilieu in eigen handen te nemen. In 1989 richtte de toenmalige staatsgouverneur van Chiapas, later Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, Patrocinio Gonzelez Blanco Garrido (ogenschijnlijk om redenen van milieubehoud, en een jaar voor hij er federaal de opdracht toe kreeg) een staatsboswachterspatrouille op en vaardigde een decreet uit dat een volledig verbod op houtwinning inhield in Chiapas. Hout dat reeds was gekapt door Chiapaneco *ejidos* en dat gebruikt werd om op te koken, werd verondersteld niet onder het decreet te vallen, maar Gerechtelijke Politie en Forestry Patrol sloegen vrachtwagens van boeren aan, geladen met gekapt hout uit Ocosingo, Margaritas en Altamirano.⁴⁶

Augustus 1989: in een symbolische daad, die vooral bedoeld was om meer dan een eeuw vijandschap tussen Guatemala en Mexico te milderen, omhelst nieuw-verkozen president Carlos Salinas de Gortari zijn Guatemalteekse ambtgenoot president Vinicio Cerezo op de Suchiate-brug die beide landen verbindt. Dit ter gelegenheid van het ondertekenen van een samenwerkingsverdrag over het beheer van de grensgebieden, milieuplanning en het mogelijk oprichten van internationale parken: 'La Ruta Maya.' De zakensector begon nu ook de toeristische mogelijkheden te zien van gebieden die ver van Mexico's traditionele stranden aflagen, en organiseerden hun tegenhanger 'El Mundo Maya' om deze te exploiteren. Maya arbeidskrachten in Yucatan en Quintana Roo waren in de 'beach resorts' slechts op het allerlaagste niveau tewerkgesteld: men verwachtte dan ook niets anders voor de gebieden meer in het binnenland. Daar bleef de economische druk aanhouden. Tijdens 1989 en 1990 liet de Internationale Koffie Organisatie de prijzen van de koffie vrij op de wereldmarkt, en ruïneerde zo een 64.000 Chiapanecos boeren-families.

Niet lang daarna breidde toenmalig US-president George Bush zijn promotie van de 'nieuwe orde van de hemisfeer' uit tot wat nu bekend staat als 'NAFTA' (North American Free Trade Agreement). Hij overtuigde president Salinas de Gortari van het idee dat, omwille van zijn 'fast-track'-voorzieningen, inhield dat er op een ongelooflijk korte tijd radicale structurele aanpassingen moesten doorgevoerd worden in Mexico.⁴⁷ Bij de miserie van de koffieplanterfamilies werd nog een tweede miserie op de schouders geschoven van boeren die *andere* gewassen verbouwden, want Salinas begon de maïssubsidies af te bouwen, wat maakte dat de lokale maïs niet langer kon concurreren tegen ingevoerde hybride variëteiten op de 'vrije' markt.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ President Salinas, een kleine man, stortte zich met zo'n geweldige ijver op deze taak, dat hij er de bijnaam aan overhield van: 'La hormiga atomica' (de atoom-mier).

Inheemse Actie

De politieke, economische, sociale en milieugebeurtenissen die we hierboven aanstipten lokten allerlei lokale reacties uit. Gewapende opstand was niet het beginpunt maar slechts een moment in een breed spectrum van strijd om duurzaam overleven mogelijk te maken.

Maya dorpsgemeenschappen, geholpen door 'Torreonistas' uit het noorden van Mexico raakten betrokken in allerlei op duurzaamheid gerichte projecten die door autochtonen waren opgestart, georganiseerd, met inheemse staff. Kleinschalige Maya-bosbouwcoöperatieven reduceerden, door ter plekke tot planken te verwerken, de schade die meestal werd veroorzaakt door uitgebreide wegaanleg. Afgewerkte planken worden in kleine lokale bedrijven tot meubels gemaakt. Andere duurzaamheidsprojecten hielden allerhande aanpassingen in aan de lokale manier van landbouwen, combineerden subsistentielandbouw met marktgewassen, het houden van vee en jacht op kleine schaal. Als antwoord op de internationale bedreiging voor het op de wereldmarkt verkopen van Chiapas' landbouwproducten zijn sommige koffieverbouwers overgeschakeld op het produceren en exporteren van organisch gekweekte en bewerkte koffie.⁴⁸

Verschillende NGO's werken nu nauw samen met elkaar als leden van het 'Consortio para la Conservacion y el Desarrollo Sostenible del Sureste de Mexico' en met de Maya-gemeenschappen. Daar zijn onder meer bij: ECOSFERA (Centro de Estudios para la Conservacion de los Recursos Naturales); PRONATURA-Chiapas; CISC (Centro de Investigaciones en Salud de Comitán); en PROCOMITH (Programa de Colaboracion en Medicina Tradicional Herbolaria). Onder de programma's die ze sponsoren: het beheer en de bescherming van natuurrichdommen in de zones met de hoogste biodiversiteit in Mexico's zuidoosten (vooral in 'El Ocone' en de Lacandon-wouden: Calakmul en Sian Ka'an); milieuopvoeding voor plattelands- en stadsgemeenschappen; bescherming van trekvogels; bosheraanplanting; landbouw-; reproductieve en psychosociale gezondheid, en het identificeren en classificeren (voor niet-autochtonen) van Maya kruiden- en medische kennis. CIES (Centro de Investigaciones Ecologicas del Sureste) houdt zich bezig met de geestelijke gezondheidszorg van Guatemalteekse vluchtelingen en in bosbouwprogramma's, deze laatste krijgen subsidies van de Rockefeller Foundation.

In een ander deel van Mexico, buiten Chiapas, wordt een tropisch woud van 350.000 hectare beheerd door een groep Huasteca, een Maya-volk.⁴⁹ Dit is een merkwaardig experiment, alleen al omdat hier zeer oude, duurzame bosbeheertechnieken toegepast worden in een ander deel van het land. Deze Huasteca oogsten 90 procent van de plantensoorten die in natuurlijke bosjes, zogeheten te'lom, gevonden worden. Sommige gebruiken ze voor subsistentie en voedings-supplementen, andere voor de markt (wat het inkomen van vrouwen verhoogt). Met

⁴⁸ Barry, *op.cit.*, noot 4.

⁴⁹ John O. Browder, 1993.

dit systeem kan een doorsnee Huasteekfamilie overleven op 4 hectare (10 acres) tropisch woud. Gebruik met lage input maar hoge opbrengst is kenmerkend voor de Maya-manier van bosbeheer; die is (1) meer land-efficiënt (dan conventioneel gebruik), (2) maakt zeer efficiënt gebruik van de grondstoffen, (3) heeft weinig impact op de ecologie, (4) verschaft gediversifieerde bronnen van inkomsten.

Nog een ander voorbeeld: een vereniging van *ejidos* in de Motozintla-streek van de Stille Oceaan kuststreek van Chiapas heeft zich gewijd aan duurzame, organische landbouwproductie van wingewassen voor Mexicaanse en buitenlandse markten als appels, bonen, koffie, maïs, honing en paddestoelen. De organisatie ervan zou wel eens het administratieve model voor de EZLN kunnen geweest zijn: zoals bij de Zapatistas, is de algemene vergadering ervan samengesteld uit gewone boeren, die een grotere zeggenschap hebben dan de beheerders en officieren, die onderaan staan.

Noch de Mexicaanse regering, noch de lokale 'caciques' en veeranchers zijn erg opgezet met deze pogingen tot ontwikkeling van voor het milieu duurzame zelf-hulp-activiteiten. Landarme Mayafamilies werden ervan beschuldigd de naburige ranches te zijn binnengedrongen, vooral die welke zich op land bevinden waarvan de Mayas geloven dat het illegaal werd onteigend. De regerende partij heeft van haar kant het 'Nationaal Solidariteits-Programma' gepromoot, waaronder lokaal met 'sweat equity' wordt bijgedragen aan gemeenschapsverbeteringsprogramma's die schijnbaar werden goedgekeurd en beheerd door regeringsagenten. Edoch: "Afhankelijk van lokale omstandigheden, tradities op gebied van collectieve actie (of het gebrek daaraan), leiderschap en andere variabelen, hebben Solidariteits-Comités in sommige plaatsen geleid tot een versterking van traditionele autoritaire praktijken... Solidarity was een in wezen 'presidentialistisch' programma. Dit vertegenwoordigt een herbevestiging van gecentraliseerde controle over de allocatie van grondstoffen."⁵⁰

Pogingen tot zelf-hulp zonder steun van buitenaf, en dan in het bijzonder het vormen van onafhankelijke coöperatieven, stootten op nogal wat vijandschap. De voorbeelden zijn legio: een gemeenschap, waar een eerste coöperatieve 800 ambachtsvrouwen in 15 naburige gemeenten coördineert en een tweede dezelfde vrouwen training geeft in boekhouding en administratie beschuldigde het Mexicaanse leger ervan haar watertoevoer te hebben afgesneden. In het El Prado *ejido* "vernietigden legerelementen de dorpsvoorraad; er lag overal koffie, bonen en maïs. Ze vernietigden een motorzaag die door de gemeenschap werd gebruikt, de windmolen en tortillamakers... Ze gebruikten de medicijnen van het dorp, braken de waterslangen voor drinkwater (en) verbrandden de enige documentatie voor hun land en de 'presidentiële resolutie' (landrechtverzekering), de enige dingen die ze bezitten om hun landbouwrechten te bewijzen.." ⁵¹

⁵⁰ Met andere woorden, de inspanningen in het kader van solidarity werden op een typische manier geconcentreerd in die gebieden waar de PRI het meest in het halen van stemmen is geïnteresseerd. Zie Wayne Cornelius' Mexico's Delayed Democratization, in : *Foreign Policy* 95 (zomer 1984) 53-71.

⁵¹ Bulletin, Fray Bartolome de las Casas Human Rights Center, San Cristobal de las Casas, 3 maart 1995.

De Zapatista Opstand

De VS-grondwet is kort, relatief eenvoudig, en zeer moeilijk te wijzigen. De Mexicaanse Grondwet is lang, complex en makkelijk te wijzigen bij presidentieel 'fiat'. Dit werd overvloedig aangetoond in 1992 toen president Salinas Artikel 21 van de Grondwet, een van de centrale stukken van de Revolutie van 1917, wijzigde en zo twee van de hoofdverworvenheden van die Revolutie tenietdeed: namelijk landhervorming en het instellen van *ejidos*. Het woord 'hervorming' is eigenaardig omdat het gebruikt werd als etiket voor veranderingen, zowel in de richting van sociale rechtvaardigheid als weg ervan. In dit geval, zoals we hierboven beschreven, elimineerden de door Salinas begonnen 'hervormingen' het nooit afgewerkte proces van landhervorming aan de plattelandsbevolking, behalve voor *ejido*-land, dat geprivatiseerd diende te worden en te koop moest kunnen worden aangeboden.

Eind 1992 besliste het pas opgerichte Zapatista Leger van Nationale Bevrijding (EZLN) in het geheim dat het ten oorlog zou trekken. Op 22 mei 1993 botste het leger met de Zapatistas, precies twee dagen voor de moord op kardinaal Posadas in Guadalajara. Op 26 mei trok het leger zich terug. In december bereikten geruchten de Zapatistas dat het leger zich opmaakte voor een nieuwe slag, nu met als excuus het uitschakelen van de drugsmokkelaars in de streek. Dit kwam niet helemaal onverwacht, vermits een van de tickets van Salinas voor de Noord-Amerikaanse vrijhandelsspelen, waarvoor toenmalig president Bush scheidsrechterde, zijn aanvaarding was om 20 procent van de gewapende macht in te zetten voor strijd tegen drugs. Maar het was geen welkom nieuws in Chiapas en het droeg waarschijnlijk bij tot de beslissing om in opstand te komen op 1 januari 1994, de dag dat NAFTA in voege zou treden. In de anderhalve week die volgde vielen tussen de 150 (officiële schatting) en 500 (gebaseerd op zeer betrouwbare officiële bronnen) doden. De tweede januari werd Absalon Castellanos, de ex-gouverneur die geliefd was bij de ranchers en verafschuwd werd door de indianen, gevangengenomen door het EZLN: hij werd, ongedeerd, vrijgelaten op aswoensdag, 16 februari, toen de vredesbesprekingen, die steeds zouden afspringen en weer opgenomen worden, begonnen (en die meer dan twee jaar zouden aanmodderen). De tien dagen van oorlog in Chiapas die het officiële imago verstoorden van het kalme, passieve, serene, volgzame Mexico, haalden de voorpagina's van de wereldpers en maakten van Mexico niet langer een onzichtbare speler, een 'extra' op het wereldtoneel.

In het begin kwam er schijnbaar heel wat openlijke steun naar de Zapatistas uit Mexico als geheel. Velen zagen hun strijd als een nationale, eerder dan een regionale aangelegenheid: een oproep voor rechtvaardigheid door hen die *Ya basta!* riepen. De centrale figuur van de Zapatistas, Subcomandante Marcos, was het toonbeeld van de charismatische guerrillaleider: snedig, sterk, vastberaden, zelfs poëtisch. Maar de zichtbaarheid verminderde voor het EZLN door een reeks moorden die begon in maart 1994; de steun bij het publiek werd ondermijnd door de devaluatie van de Peso in december, en beschuldigingen vanwege de nieuw ingekomen president Ernesto Zedillo, als zouden de Zapatistas, door het verjagen van buitenlandse investeerders, de grote reden vormen van Mexico's economische

ineenstorting. De Zapatistas besloten eens te demonstreren hoe weinig controle het leger over het Lacandon had door 38 gemeenten in te nemen in december 1994 en dan terug in het oerwoud te verdwijnen.

Zedillo's beschuldigingen namen enige aandacht weg van de rol die ongetwijfeld gespeeld werd door de VS; maar de koppen van de frontpagina van het blad *La Extra* op 15 januari 1995 beschuldigden Wall Street en de CIA ervan dat zij Subcomandante Marcos steunden. Kort daarop bracht Zedillo militaire strijdkrachten in het gebied van het Lacandonwoud dat sedert de opstand van januari 1994 openlijk door het EZLN gecontroleerd werd; vervolgens, als klassiek toonbeeld van besluiteloosheid, trok hij ze half februari weer terug. De terugtrekking zou gedeeltelijk een poging kunnen geweest zijn om de potentieel negatieve publiciteit te vermijden die kon voortvloeien uit het verspreiden van een rapport van een consultant van de Chase Manhattan Bank, uitgekomen op 13 januari 1995, maar niet publiek gemaakt tot 13 februari, dat onder meer stelde: "Chiapas betekent naar onze mening, geen fundamentele bedreiging voor de politieke stabiliteit van Mexico, maar velen uit de investeerderswereld vinden dat dit wel het geval is. De regering zal de Zapatistabeweging moeten elimineren om haar feitelijke controle over het nationale grondgebied en over het veiligheidsbeleid te bewijzen."⁵²

Tijdens deze korte periode van verhoogde activiteit door het Mexicaanse leger, vluchtten tussen 20.000 en 30.000 boeren en autochtone streekbewoners, uit angst voor militaire acties tegen hun dorpen, het oerwoud in. Dit verhoogde de druk op het Lacandon dat eerder al heel wat onder de strijd had geleden, want het moest zorgen voor hun brandhoud en landbouwland. Precieze cijfers mogen er dan niet zijn, waarnemers stellen dat de recente schade aan het bos aanzienlijk is; zo zou in het voorjaar van 1995 het milieu het allereerste slachtoffer van deze onverklaarde oorlog geworden zijn. Ook al leek het erop dat de regering vroeg in 1996 een begin van akkoord had bereikt met het EZLN, de milieuverloedering bleef en blijft voortduren.

De Zapatista opstand heeft enerzijds een aantal dorpelingen dieper het woud ingejaagd, anderen daarentegen zijn gewoon helemaal uit de streek geëmigreerd en hun heil gaan zoeken in toeristische streken van Yucatecan of ze hebben de reeds overbevolkte steden nog doen aanzwellen.

Wat de mensen tot vertrekken aanzet zijn vooral het gewapend conflict en de steeds groeiende armoede, gedeeltelijk als resultaat van milieuverwoesting en deels ook door het regeringsbeleid (de Mexicaanse Staatssecretaris voor Landbouw verklaarde onlangs dat 17 miljoen boeren gewoonweg teveel is, en dat er hoe dan ook een aantal hun loon in de stad zullen moeten gaan verdienen). Één resultaat hiervan is alvast dat thuisloze Chiapaneco-kinderen, leeftijd tussen twee en tien, in het straatbeeld van Cancun opduiken.⁵³

.....

⁵² Chase Bank, Political Update, geciteerd in Ken Silverstein and Alexander Cockburn: The Killers and the Killing, *Nation* 1995, March 6: 306)310.

⁵³ *Proceso*, 20 maart 1995: 30.

Epiloog

Dit Zapatista-verhaal heeft geen slotconclusie. De *Consulta* (een niet-officieel publiek referendum dat onder andere door de nationale regering wordt gepromoot, en door de Alianza Civica georganiseerd wordt, werd eind augustus 1995 gehouden; het haalde tussen 1 en 2 miljoen Mexicaanse stemmers en een groot aantal buitenlandse deelnemers. Dit nationale plebisciet over vrede en democratie toonde aan dat er een duidelijk steunvlak is voor de Zapatistas.⁵⁴

Langdurige, zij het vaak onderbroken, dialogen tussen de Mexicaanse regering en het EZLN leidden op 13 februari 1996 tot het ondertekenen van de eerste akkoorden over inheemse rechten en cultuur. Dit akkoord vertegenwoordigt echter slechts een één punt uit een veel bredere roep om hervormingen. De Zapatistas bleven hun mensenrechtenagenda vastknopen aan kwesties rond milieurechtvaardigheid:

...het zesde punt van de Verklaring van de Lacandon Jungle roept op om een einde te maken aan de plundering van 'onze natuurlijke rijkdommen' in zones die door de Zapatistas worden gecontroleerd... De Revolutionaire Landbouwwet van de rebellen vraagt een einde te stellen aan de besmetting van waterbronnen in de jungle, wil de bescherming van zones maagdelijk woud, en herbebossing van leeggerooide gebieden. De landerijen die zij opeisen, zo zeggen de rebellen, mogen niet uitgesneden worden uit wat nog overblijft van het Lacandon, maar dienen eerder van de finqueros⁵⁵ in beslag te worden genomen.

Van haar kant heeft de regering, die wordt geconfronteerd met de ergste economische crisis die het land in een halve eeuw beleefde, milieu- en sociale rechtvaardigheid naar ergens zeer laag op haar huidige agenda verwezen. In mei 1996 maakte president Zedillo, blijkbaar in een poging om de situatie wat te ontmijnen, een nooit voorheen gedane aankondiging: een intentieverklaring om de Mexicaanse grondwet te herzien om voor het eerst expliciet de rechten van de inheemse volkeren te erkennen. De reactie van de Zapatista op dit, op het eerste gezicht positief, gebaar vanwege de regering was voorzichtig. Misschien had het EZLN gelijk met haar bezorgdheid. De aankondiging even later dat eenheden die deelnamen aan de 'oorlog' tegen het drugsverkeer zouden gemilitariseerd worden vergrootte bij sommigen de angst, zo werd vermeld begin juni 1996, dat anti-drugsacties zouden kunnen dienen als voorwendsel voor verdere militaire repressie tegen het EZLN, en op die manier zouden zorgen voor een heropwarmen van wat Mexico's 'koude oorlog' in Chiapas was geworden.

⁵⁴ Een analyse van een profiel van de stemmers doet echter twijfels rijzen over de representativiteit van de steekproef. In de maanden die volgden kondigde het pamflet *Aguascalientes* aan dat wat uit de basis van het EZLN zou voortkomen geen politieke partij in traditionele zin zou worden, zoals sommigen speculeerden, maar eerder een FZLN, of Frente Zapatista de Liberación Nacional, dat de vorming en ontwikkeling van een 'burgerorganisatie' als doel zou hebben, een politieke kracht waaraan alle burgers dan konden participeren. De rangen van dit FZLN zullen dan klaarblijkelijk een bredere basis hebben.

⁵⁵ N.v.d.r.: Finquero: een hereboer, grootgrondbezitter of rancher.

Eind september 1996 waren nog steeds geen wezenlijke overeenkomsten bereikt sinds die over inheemse rechten van begin 1996, en zelfs dié werden nog niet in bindende Mexicaanse wetten omgezet, zoals nochtans beloofd was. Het grootste succes voor het EZLN bestond erin dat tijdens het laatste jaar de vastgelopen vredesbesprekingen werden omgezet in een nationaal 'seminarie' dat de besten en intelligentsten van Mexico's 'burgermaatschappij' bijeenbrengt, namelijk de zich almaar uitbreidende groep ngo's en onafhankelijke wetenschappers. Dit leidde ook tot het opzetten van activiteiten in en betrokkenheid bij het formuleren van haar onderhandelingsplatform door het gebruiken en organiseren van de input uit de honderden 'Comites Civiles de Dialogo' (Burgercomités voor Dialoog), en het sponsoren van een succesrijke serie regionale samenkomsten overal ter wereld, die werden opgezet door haar solidariteitsnetwerk. Deze laatste inspanning kende haar hoogtepunt met het eerste Intercontinentaal Congres voor Menselijkheid en tegen Neoliberalisme dat gehouden werd in de vijf verschillende Zapatista-gemeenschappen tussen 27 juli en 3 augustus 1996, met meer dan 3000 deelnemers uit 43 landen. Deze bijeenkomst deed enerzijds dienst als een internationale Zapatista-solidariteitsconferentie, maar was ook het startpunt voor een nog steeds voortdurend, transnationaal netwerk van activisten in de strijd tegen de grote ondernemingen. Een tweede Intercontinentaal Congres werd gepland voor 1997 in Europa.⁵⁶

Zestien 'veronderstelde' Zapatistas blijven intussen vastzitten op beschuldigingen die oorspronkelijk waren ingebracht in het kader van de aanval door de regering Zedillo op het EZLN in februari 1995. In augustus 1996 werden zeven van deze personen veroordeeld tot gevangenisstraffen van 6 jaar en 9 maanden. Er zijn nog andere aanwijzingen van een overheersende 'harde lijn' die uit de verdeelde regeringskringen voortvoeit; waaronder het aanstellen van militaire bevelhebbers verantwoordelijk voor de 'openbare veiligheid' in 19 van de 33 Mexicaanse politieke entiteiten (het Federaal District van Mexico inbegrepen). Deze laatste militariseringsgolf werd veroorzaakt door het opduiken, op 28 juni 1996, in de staat Guerrero, van een nieuwe gewapende revolutionaire groep opstandelingen, bekend als Revolutionair Volksleger (People's Revolutionary Army, EPR). Het EPR zou naar verluidt beschikken over andere gewapende groepen in de staten Hidalgo, Veracruz en Oaxaca staten die samen met Chiapas tot de armste der armen behoren.

Vredesbesprekingen met de regering werden door het EZLN eenzijdig opgeschort op 4 september 1996 in een sfeer van groeiende spanning over het uitblijven van vooruitgang bij de laatste onderhandelingsronde. Uiteraard hebben de scherpe tegenstellingen binnen de regerende partij hun invloed gehad op de wil of de mogelijkheden van de regering Zedillo om substantieel te onderhandelen over aangelegenheden als 'Democratie en Gerecht' (die samenhangen met fundamentele politieke en electorale hervormingen). Deze verdeeldheid uit zich in de verbanning van ex-president Salinas en de opsluiting van zijn broer wegens een aanklacht van samenzwering in de moord op de leider van de regerende partij terwijl Salinas nog president was, terwijl de bewijzen zich ook opstapelen van de

.....

⁵⁶ N.v.d.r.: dit is intussen ook achter de rug. Relevante teksten hiervan zijn te vinden op het internet.

uitgebreide schaal waarop de Salinasfamilie zich illegaal verrijkte door allianties te sluiten met enkele van de machtigste industriële groepen in het land (waaronder die welke de televisie-industrie controleren, de producenten van tortillas, de bouwers van de recent geprivatiseerde belangrijkste snelwegen en kantoorgebouwen in het hele land, de grootste telefoonmaatschappij en onder andere verschillende grote kleinhandelsketens). Er blijven hardnekkige geruchten de ronde doen over Salinas' medeplichtigheid bij, en/of in de doofpot steken van, de moord op zijn oorspronkelijk gedoodverfde opvolger, de door de regerende partij voor 1994 voor het presidentschap genomineerde Luis Donaldo Colosio. De twee belangrijkste bijkomende factoren die het afbreken van de vredesbesprekingen door het EZLN veroorzaakten omvatten: (1) de impact die het verschijnen van de EPR had; dat heeft immers nadat het eerst opdook op 28 juni nog spectaculaire gelijktijdige aanvallen uitgevoerd op militaire en politie-doelwitten in zeven staten (waaronder belangrijke 'resorts' als Acapulco in de staat Guerrero, en Huatalco in de zeer autochtonenrijke staat Oaxaca), dit in de nacht van 28 op 29 augustus 1996; verder waren er geïsoleerde aanvallen vroeg in september 1996; en (2) de alsmaar intenser militarisering in de staat Chiapas, vooral dan in de buurt van de Zapatista bases, maar toch ook overal elders in het land na het opduiken van het EPR.

De angst overheerst nu dat de regering in de nabije toekomst een bliksemaanval plant tegen Zapatista-versterkingen in een poging om de geïdentificeerde leiders van de beweging gevangen te nemen of te doden als onderdeel van een algemene aanval, uitgelokt door de uitdaging die het EPR betekent. Dit alles speelt zich af binnen een context van sterk toegenomen banden tussen de VS en de Mexicaanse militairen, schijnbaar met als doel samen inspanningen te doen in de drugoorlog, maar met weinig of geen restricties aangaande voorwaarden voor het gebruiken van militair materieel, geleverd voor antidrugoperaties (het Mexicaanse leger zou bijvoorbeeld drugoorlogmaterieel kunnen aanwenden bij zijn grootscheepse nationale operaties tegen opstandelingen). Bij het publiek is de indruk levendig dat nu, meer dan ooit, VS-belastingdollars dood en repressie kopen voor Mexico's volksbewegingen en -organisaties, vooral in gebieden als Chiapas, Guerrero Oaxaca, Tabasco, Veracruz, Hidalgo, Morelos, Chihuahua, en rond Mexico City.

Bibliografie

1995 *La Jornada*, Aug. 11: 1, 9.

1995 *New York Times*. Jan. 17

Arizpe, L., Paz F. y Velazquez M.

1993 *Cultura y Cambio Global: Percepciones Sociales Sobre la Deforestacion en la Selva Lacandona*. Centro Regional de Investigaciones Multidisciplinarias, Mexico.

Barry, T.

1992 *Mexico: A Country Guide*. N.M.: Interhemispheric Education Resource Center, Albuquerque.

Batalla, G. B.

1987 *Mexico Profundo: Una Civilizacion Negada*. D.F. Grijalbo, Mexico.

Benitez, F.

1989 *Los Indios de Mexico*. Ediciones Era, Mexico.

Benjamin, M.

1995 On the Road with the Zapatistas, *Progressive*, mei 1995: 28-31.

Berain, R. F. & Jimenez, R.

1995 Pais de Contrastes. In: *Reforma*. June 4, 1995: 12A-13A.

Browder, J.O.

1993 Alternative Rainforest Uses. In: *Tropical Rainforests: Latin American Nature and Society in Transition*. Susan E. Place, (ed.) : Scholarly Resources, Inc., Wilmington, Del.

Collier, G. A. en Lowery, E. Q.

1994 *Basta! Land and the Zapatista Rebellion in Chiapas*. Oakland, Calif.: Food First Books, 43.

Cooper, M.

1994 *The Zapatistas*, Westfield N.J.: Open magazine Pamphlet Series.

Dziedzic, M. J. & Wager, S. J.

1992 Mexico's Uncertain Quest for a Strategy to Secure its Southern Border. In: *Journal of Borderland Studies*. 7:1, (spring 1992): 19-48. Data uit *Mexico Social (1985-1986)*, Indicadores Sociales, p. xxviii, en uit Agayo, *op.cit.* , noot 16: 23.

Garrett, W. D.

1989 La Ruta Maya. *National Geographic*, 176: 4, oktober 1989: 424-479.

Landau

,S.11995 The Challenge of the Chiapas, *Progressive* april 1995: 41-43.

Manz, B.

- 1988 *Refugees of a hidden war: The aftermath of Counterinsurgency in Guatemala.* Albany, N.Y.: SUNY Press, 1988.

Olguin, F.M.

- 1989 Guatemalan Refugees in Mexico: International Legal Standards. *Fletcher Forum of World Affairs*, 13: 2, zomer 1989, 327-355, 345.

Perez, M. and Resillas, A.

- 1996 Presenta Zedillo Programma Sectoral: Impulsan Inversion en Sector Forestal. In: *Reforma*. March 28, 1996: 3A.

Quezada, S. A.

- 1987 *Chiapas: Las Amenazas a la Seguridad Nacional.* Estudios del CLEE (EST-OO6-86), Centro Latinoamericano de Estudios Estrategicos. June 1987.

Ramos, C.

- 1996 Preocupa Deforestacion; es la Mas Alta del Munde. in: *Reforma*. March 28, 1996: 1A.

Riding, A.

- 1989 *Distant Neighbours: A Portrait of the Mexicans.* New York: Vintage Books, 293-294

Ross, J.

- 1995 *Rebellion from the Roots.* Common Courage Press, Monroe, Maine: 263.

Silverstein, K en Cockburn, A.

- 1995 The Killers and the Killing, *Nation* 1995, March 6: 306-310.

Vidal, F.

- 1996 Fronterra Suecia. In: *Reforma*. Aug. 26, 1996: 14A.

David Stea is professor in 'Environmental Studies and International Affairs aan de United States International University-Mexico.

Silvia Elguea is lid van de faculteit aan de Universidad Autonoma Metropolitana-Azcapotzalco.

Camilo Perez Bustillo is lid van de faculteit van de United States International University -Mexico. Commentaar kan je zenden aan David Stea, International Center for Culture and the Environment, Puebla 423-502, Colonia Roma, 06700 Mexico, D.E. Mexico.

Dit artikel komt uit het boek *Life and Death Matters*, Human Rights and the Environment at the End of the Millenium, 1997: 213-238.

Oikos dankt David Stea, coördinerend auteur, editor Barbara Johnston en Mitch Allen van de uitgeverij Altamira Press, Sage Publications.

Barbara Johnston is sociaal antropoloog en Senior Research Fellow bij het Center for Political Ecology aan de Santa Cruz University (California) en ook editor van *Who Pays the Prize?* Haar willen we in het bijzonder danken voor de moeite die ze gedaan heeft om zowel van de auteur als van de uitgever van dit artikel de nodige toestemmingen voor Oikos te krijgen.